

ДНЕВНИКЪ Т. Г. ШЕВЧЕНКА.

Отрывокъ тринадцатый.

19 марта 1858.

Въ 10 часовъ утра вышли мы съ Михайломъ Семеновичемъ изъ дому и, не смотря на воду и грязь подъ ногами, обходили пѣшкомъ по-крайней-мѣрѣ четверть Москвы. Я не видалъ Кремля съ 1845 г. Видъ новаго дворца его много обезобразилъ, но онъ все-таки оригинально-прекрасенъ. Храмъ Спаса вообще, а главный куполъ въ-особенности, безобразенъ. Крайне-неудачное громадное произведеніе, точно толстая купчиха въ золотомъ по-войникѣ остановилася на-показъ среди Бѣлокаменной. Изъ Кремля прошли мы на Большую Дмитровку. Зашли къ Еленѣ Константиновнѣ Станкевичъ, моей старой знакомой, напился чаю, отдохнули и пошли въ книжный магазинъ Н. М. Щепкина. Изъ магазина возвратились опять къ Станкевичъ, гдѣ я встрѣтилъ еще одну мою старую знакомую, Олимпіаду Ивановну Миницкую. Пообѣдали у Станкевичъ и въ 6 часовъ вечера благополучно, пѣшкомъ же, возвратились во-свояси, дивясь бывшему.

20 марта.

Мой неразлучный спутникъ и чичероне М. С. сегодня ставилъ себѣ банки, и я одинъ, отъ 10 до 4 часовъ, мѣсилъ Московскую грязь. Поутру велѣлъ я кучеру вымазать сапоги добрымъ дегтемъ; вооружился и по Тверской отправился въ Кремль. Любовавшись старымъ красавцемъ Кремлемъ, прошелъ я къ юному некрасавцу Спасу, съ цѣлю посмотрѣть скульптурныя работы.

Но меня и на дворъ не пустили. — »Не приказано«, сказалъ сторожъ. Я ему не противорѣчилъ и возвратился въ Кремль. Полюбовавшись еще разъ старикомъ, вышелъ я на Ильинку и потомъ на Покровку. Зашелъ къ А. А. Сапожникову, моему спутнику изъ Астрахани до Нижняго. Боленъ — никого не принимаетъ. И хорошо дѣлаетъ, потому что я весь облѣпленъ грязью. Распросилъ у будочника дорогу къ почтамту и пошелъ тихонько къ Мокрицкому. Отдохнувъ у него, полюбовался эскизами незабвеннаго друга моего покойнаго Штернберга, и пошелъ къ уральскому козачинѣ Савичу. Взялъ у него »Лѣтопись Величкѣ«, которую онъ получилъ отъ О. М. Бодянского, два года тому назадъ, для пересылки (мнѣ) и держалъ у себя — самъ не знаетъ, съ какимъ намѣреніемъ. Отъ Савичева зашелъ въ харчевню, напился чаю съ кренделями, и Страстнымъ бульваромъ вышелъ на Дмитровку. Потомъ къ старому Пимену, и ровно въ 4 часа пришелъ домой.

Вечеромъ М. С. былъ готовъ на новые подвиги и мы отправились къ Станкевичамъ. Весело, нецеремонно поболтали о Малороссіи, о дняхъ минувшихъ, и на разставанье В. А. Станкевичъ подарилъ мнѣ экземпляръ стихотвореній Тютчева.

21 марта.

Въ 10 часовъ утра, не пѣшкомъ, а въ пролеткѣ, пустились мы съ М. С. Москву созерцать. По дорогѣ заѣхали къ сыну его Николаю. Выпили по стакану чаю и потягли далѣе. Заѣхали также по дорогѣ къ Кетчеру, встрѣтили тамъ Бабста. Кетчеръ подарилъ мнѣ всѣ изданія своей компаніи, кромѣ своего перевода Шекспира: онъ еще въ типографіи; а Бабстъ подарилъ свою рѣчь о умноженіи народнаго капитала, изданіе той же (типографіи) компаніи. Выпили у Кетчера по рюмкѣ сливянки и поѣхали къ Якушкину. Хозяйина не застали дома, а милѣйшая хозяйка подарила намъ по экземпляру портрета кн. Волконскаго, и мы раскланялись и поѣхали къ Краснымъ воротамъ къ Забѣлину. Это молодой еще человекъ, самой симпатической кроткой фizioноміи, обитающій не въ квартирѣ, а въ библіотекѣ. Онъ не совсѣмъ здоровъ, и я не рѣшился просить его показать мнѣ Оружейную палату, гдѣ онъ служитъ помощникомъ Вельтмана. Отъ Забѣлина

поїхали ми в книжний магазинъ Н. М. и тутъ разстался я съ моимъ путеводителемъ.

Грѣшно роптати мнѣ на судьбу, что она затормозила мой поїздъ въ Питеръ. Впродолженіе недѣли я здѣсь встрѣтился и познакомился съ такими людьми, съ какими впродолженіе многихъ лѣтъ не удалось бы встрѣтиться. Итакъ—нѣтъ худа безъ добра.

Вечеръ провелъ у своей милой землячки, М. В. Максимовичъ. И не смотря на страстную пятницу, она, милая, весь вечеръ пѣла для меня наши родныя задушевные пѣсни. И пѣла такъ сердечно-прекрасно, что я вообразилъ себя на берегахъ широкаго Днѣпра. Восхитительныя пѣсни! Очаровательная пѣвица!

22 марта.

Радостнѣйшій изъ радостныхъ дней! Сегодня я видѣлъ человека, котораго не надѣялся увидѣть въ теперешнее мое пребываніе въ Москвѣ. Человѣкъ этотъ—Сергѣй Тимофѣевичъ Аксаковъ. Какая прекрасная благородная старческая наружность! Онъ нездоровъ и никого не принимаетъ. Поїхали мы съ М. С. сегодня поклониться его семейству. Онъ узналъ о нашемъ присутствіи въ своемъ домѣ, и вопреки заповѣди доктора, просилъ насъ къ себѣ. Свиданіе наше длилось нѣсколько минутъ. Но эти нѣсколько минутъ сдѣлали меня счастливымъ на цѣлый день и навсегда останутся въ кругу моихъ самыхъ свѣтлыхъ воспоминаній.

Послѣ постнаго обѣда въ Троицкомъ трактирѣ, отправился я домой съ намѣреніемъ приготовиться къ ночному Кремлевскому торжеству. Намѣреніе мнѣ не удалось, въ 11 часовъ я отправился въ Кремль. Еслибы я ничего не слыхалъ прежде объ этомъ торжествѣ, то можетъ-быть оно бы на меня и произвело какое-нибудь впечатлѣніе, — теперь же ровно никакого. Свѣту мало, звуку много, отсутствіе малѣйшей гармоніи и ни тѣни изящнаго.

Въ 3 часа возвратился домой и до 9 часовъ утра спалъ своимъ праведника.

23 марта.

Христось воскресъ!

Въ семействѣ М. С., торжественнаго обряда и урочнаго часа для розговѣи не уставлено: кому когда угодно. Республика! Ху-

же—анархія! еще хуже—кощунство! Отвергнуть вѣками освященный обычай—обжираться и опиваться съ восходомъ солнца!

Въ 10 часу пришелъ къ М. С. съ праздничнымъ поклономъ актеръ Самаринъ и сообщилъ ему миленькую эпиграмму Щербины, которую присемъ и прилагаю.

Боже! въ какомъ я теперь упоеніи
Съ »Вѣстникомъ Русскимъ« въ рукахъ.
Что за прекрасныя стихотворенія —

Ахъ!

Тутъ Данилевскій, Плещеевъ таинственный,
Майковъ нашъ флюгеръ-поэтъ,—
Лучше же всѣхъ несравненный, единственный

Фетъ!

Много нелѣностей здѣсь патетическихъ,
Множество фразъ посреди,
Много и рифмъ... но красотъ поэтическихъ—
Жди!

24 марта.

Еще разъ видѣлся съ Сергѣемъ Тимофеевичемъ Аксаковымъ и съ его симпатическимъ семействомъ и еще разъ счастливъ. Очаровательный старецъ! Онъ приглашаетъ меня къ себѣ въ деревню, на лѣто, и я, кажется, не устою противъ такого искушенія. Развѣ воспрепятствуютъ.

Отъ Аксакова заѣхали къ В. Н. Репниной, а отъ нея къ актеру Шумскому. Вкусилъ священной пасхи съ вестфальской колбасой и поѣхали къ Станкевичамъ. Не застали дома. Отправились въ книжный магазинъ Н. М. Щепкина и Комп., гдѣ и остались обѣдать. Обѣдъ былъ званый: Н. М. праздновалъ навоселье своего магазина и по этому случаю задалъ пиръ московской учено-литературной знаменитости. И что это за очаровательная знаменитость! Молодая, живая, увлекающаяся, свободная! Здѣсь я встрѣтилъ Бабста, Чичерина, Кетчера, Мина, Кронеберга-сына, Афанасьева, Станкевича, Корша, Крузе и много другихъ; я встрѣтился и познакомился съ ними какъ съ давно-знакомыми родными людьми. И за всю эту полную радость обязанъ я моему знаменитому другу, М. С. Щепкину.

Въ 8 часовъ вечера отправились къ купцу Варенцову, музы-

канту и любителю искусствъ. Тутъ встрѣтился я съ нѣкоторыми московскими художниками и музыкантами, и послушавши Моцарта и Бетговена и другихъ великихъ представителей слышимой гармоніи, въ 11 часовъ удалился во-свояси дивясь бывшему.

25 марта.

Многоуважаемый М. А. Максимовичъ задалъ мнѣ обѣдъ, на который пригласилъ, между прочими, и ветхихъ деньми товарищей своихъ, Погодина и Шевырева. Погодинъ еще не такъ старъ какъ я его воображалъ себѣ. Шевыревъ старше. — — Сладкій старичекъ. Въ концѣ обѣда амфитріонъ прочелъ въ честь мою стихи собственнаго сочиненія. А послѣ обѣда милѣйшая хозяйка пропѣла нѣсколько малороссійскихъ пѣсень, и восхищенные гости разошлись кто куда, а я заѣхалъ къ Сергѣю Тимофеевичу Аксакову, съ намѣреніемъ проститься. Онъ спалъ и я не имѣлъ счастья облобызать его сѣдую прекрасную голову. До 9 часовъ пробылъ я у Аксаковыхъ и съ наслажденіемъ слушалъ мои родныя пѣсни, пѣтыя Надеждой Сергѣевной. Все семейство Аксаковыхъ непритворно сочувствуетъ Малороссіи и ея пѣснямъ и вообще ея поэзін. Въ 9 часовъ съ Иваномъ и Константиномъ Аксаковыми поѣхалъ я къ Кошелеву, гдѣ встрѣтился и познакомился съ Хомяковымъ и со старымъ кн. Волконскимъ. Кротко, безъ малѣйшей желчи, рассказалъ онъ мнѣ нѣкоторые эпизоды изъ своей 30-лѣтней ссылки.

26 марта.

Въ 9 часовъ утра разстался я съ М. С. Щепкинымъ и съ его семействомъ. Онъ уѣхалъ въ Ярославль, а я, забравши свою мизерію, поѣхалъ къ желѣзной дорогѣ и въ 2 часа, закупоренный въ вагонѣ, оставилъ я гостепріимную Москву. Въ Москвѣ болѣе всего радовало меня то, что я встрѣтилъ въ просвѣщенныхъ москвичихъ самое теплое радушіе лично ко мнѣ и непритворное сочувствіе къ моей поэзін, — особенно въ семействѣ С. Т. Аксакова.

27 марта.

Въ 8 часовъ вечера, громогласный локомотивъ свиснулъ и остановился въ Петербургѣ. Въ 9 часовъ я былъ уже въ квартирѣ моего искреннѣйшаго друга М. М. Лазаревского.

28 марта.

По снѣгу и слякоти пѣшкомъ обѣгалъ я половину города почти безъ надобности. На перепутыи зашелъ въ гостинницу Клея и нашелъ тамъ только-что пріѣхавшаго изъ Москвы Григорія Галагана. Онъ передалъ мнѣ письмо Максимовича съ его стихами, читанными имъ за обѣдомъ 25 марта, записку на полученіе «Русской Бесѣды», и моего, въ Москвѣ обрѣтшагося, *Еретика*, т. е. Яна Гуса, котораго я считалъ невозвратно погибшимъ. Въ 3 часа возвратился я домой и обнялъ моего задушевнаго Семена Артемовскаго, а черезъ полчаса я былъ уже въ его домѣ, какъ въ своей родной хатѣ. Много и многое мы вспомнили и переговорили, а еще большаго не успѣли ни вспомнить, ни переговорить. Два часа мелькнули быстрѣе одной минуты; я разстался съ моимъ милымъ Семеномъ, и въ 6-ть часовъ вечера, вмѣстѣ съ Лазаревскимъ, отправились мы къ графинѣ Н. И. Толстой.

Сердечнѣе и радостнѣе не встрѣчалъ меня никто, и я никого, какъ встрѣлись мы съ моей святой заступницей и съ графомъ Ѳеодоромъ Петровичемъ. Эта встрѣча была задушевиѣ всякой родственной встрѣчи. Много хотѣлось мнѣ пересказать ей, и я ничего не сказалъ. Въ другой разъ. Бутылкой шампанскаго освятили мы святое радостное свиданіе, и въ 8 часовъ разстались.

Вечеръ провели мы у В. М. Б—л—з—рскаго, моего союзника-сосѣда въ 1847 г. У него встрѣтилъ я моихъ товарищей оренбургскихъ: Сѣраковскаго, Станевича и Сову. Радостная, веселая встрѣча! Послѣ сердечныхъ рѣчей и милыхъ родныхъ пѣсень мы разстались.

29 марта.

Въ 10 часовъ утра явился я казанскимъ сиротой къ правителю канцеляріи оберъ-полиціймейстера, къ земляку моему, И. Н. М. Онъ принялъ меня полуофициально, полуфамильярно. Старое знакомство сказалось въ скобкахъ. Въ-заключеніе, онъ мнѣ посоветовалъ сбрить бороду, чтобы не пропзвести непріятнаго впечатлѣнія на его патрона, къ которому я долженъ явиться какъ главному моему надзирателю.

Отъ М — цкаго я опять пошолъ гранить уже высушенную

мостовую и упражнялся въ семь хитромъ ногодѣльи до 12-ти часовъ, а въ 12 часовъ съ М. Лазаревскимъ поѣхали къ Василью Лазаревскому. На-удивленіе симпатическіе люди эти прекрасные братья Лазаревскіе, и всѣ шесть братьевъ, какъ одинъ. Замѣчательная рѣдкость. Василь принялъ меня какъ давно невиданнаго своего друга. А мы съ нимъ въ первый разъ въ жизни встречаемся: отъ землякъ, такъ землякъ!

Вечеромъ отправились мы въ Циркъ-театръ, смотрѣть и слушать живописную лекцію геологін профессора Роде. Лекція мірозданія прекрасна. И астрономическія картины почти не лишни, но къ чему эти аляповатые, суздальскіе виды городовъ и зданій, оскорбляющихъ искусство? и къ чему эти живые, вертящіе ситцевые узоры, оскорбляющіе науку? Странно! а еще болѣе страшно то, что публика рукоплещетъ этой балаганной пошлости. Толпа. Да еще столичная толпа!

30 марта.

Заказалъ фотографическій портретъ въ шапкѣ и тулупѣ для М. А. Дороховой. Искалъ квартиру Бабета и не нашелъ. Жаль. Не смотря на возмутительную погоду, прошелъ на Васильевскій Островъ, зашелъ къ художнику Лаврову и отъ него узналъ о смерти Павла Петровскаго. Отвратительная новость! Бѣдная старуха-мать, она не переживетъ этой страшной новости.

Вечеромъ графиня Н. П. представила меня своимъ знакомымъ собравшимся у нея въ этотъ вечеръ порядочной толпой. Онѣ привѣтствовали меня, какъ давно ожиданнаго и дорогаго гостя. Спасибо имъ. Боюсь — какъ бы мнѣ не сдѣлаться модной фигурой въ Питерѣ. А на то похоже.

31 марта.

Съ художникомъ Лукашевичемъ былъ въ Эрмитажѣ. Новое зданіе Эрмитажа показалось мнѣ не такимъ, какъ я его воображалъ. Блескъ и роскошь, а изящества мало. — —

Въ три часа возвратился домой и привелъ себя въ горизонтальное положеніе, какъ вошелъ ко мнѣ мой старый незабытый, но пзъ виду потерянный, знакомый и щирый землякъ Л. Н. Дзю-

бинъ. Вспомнили старину и отправились въ отель «Парижъ» обѣдать. Послѣ обѣда прошлись по Невскому и на сегодняшний день разстались.

Вечеръ провелъ у Семена.

1 апрѣля.

Обманываютъ и обманываются. Хорошо, еслибы это случилось только перваго апрѣля.... Откуда взять свое начало этотъ нелѣпый обычай?

Долго шлялся по Невскому Проспекту безъ всякой цѣли. Потомъ прошелъ на Бассейную, нашелъ квартиру Кокорева, а самого хозяина не нашелъ дома. Обѣдалъ у Б-л-з-рскаго. Послѣ обѣда получилъ записку отъ графини Н. И. и вечеромъ отправился къ ней. Никакой экстренности. Ей просто хотѣлось меня видѣть. Доброе созданіе! Къ графинѣ заѣхалъ Сошальскій и увезъ меня къ имянинницѣ, землячкѣ М. С. Кржисевичъ. Мы съ нею не видались съ 1845 г. — едва замѣтно постарѣла. На-удивленіе землячка!

2 апрѣля.

Въ 1 часу Сошальскій повезъ меня къ землячкѣ Ю. В. С — вой. Я зналъ ее наивной, милой институткой въ 1845 году. А теперь — барыня! — Отъ С — вой заѣхали къ Градовичу — тоже старый знакомый. Отъ Градовича зашелъ я, уже безъ Сошальскаго, въ Палкинъ трактиръ; пообѣдалъ и отправился домой.

Вечеромъ, въ Циркѣ-театрѣ смотрѣлъ и слушалъ «Бронзоваго Коня.» Великолѣпная постановка, и больше ничего. Одинъ старикъ Петровъ и Семенъ со славою поддержали Бронзоваго Коня. А прочее — чепуха.

3 апрѣля.

НАВУХОДОНОСОРЪ

(изъ Беранже, В. Курочкина.)

Въ давнопрошедшіе вѣка, и проч.

Только-что успѣлъ я положить перо, дописавши послѣдній куплетъ этого прекраснаго и мѣткаго стихотворенія, какъ вошелъ

ко мнѣ Каменецкій, за нимъ Сиряковскій, а за нимъ Круневичъ, въ заключеніе— Дзюбинъ, который и пригласилъ меня обѣдать. Вотъ тебѣ и письма! Нужно гдѣ нибудь спрятаться.

Послѣ не совсѣмъ умѣреннаго обѣда, вышли мы на улицу и пройдя нѣсколько шаговъ, встрѣтили мы вездѣсущаго, вѣчнаго— Элькана. Послѣ продолжительной прогулки, мы съ нимъ разстались, и по его указаніямъ, пошли искать квартиру актера Петрова и, разумѣется, не нашли. По дорогѣ зашли къ Бенедиктову. Встрѣтилъ онъ меня непритворно радостно и, послѣ разнородныхъ разговоровъ, онъ, по моей просьбѣ, прочиталъ намъ нѣкоторыя мѣста изъ *Собачьяго Пира* (Барбье), и теперь только я увѣрился, что этотъ великолѣпный переводъ принадлежитъ дѣйствительно Бенедиктову.

4 апрѣля.

Каменецкій сообщилъ мнѣ всѣ мои сочиненія, переписанныя Кулишемъ, кромѣ *Еретика*. Нужно будетъ сдѣлать выборъ и приступить къ изданію. Но какъ мнѣ приступить къ цензурѣ?

Въ 3 часа пообѣдалъ съ Дзюбинымъ, тоже не совсѣмъ умѣренно, и вечеръ провелъ у Семена.

5 апрѣля.

Пріѣзжій Смаковскій проситъ меня обѣдать съ нимъ и съ Дзюбинымъ. Я спалъ; меня, спасибо, не сбудили. И я, подъ предлогомъ болѣзни, не поѣхалъ на лукулловскій обѣдъ. Богъ съ нами; съ непривычки можно серьезно захворать. Вечеръ провелъ у Галагана.

6 апрѣля.

Имѣлъ великое несчастіе облачиться во фракъ и явиться къ своему главному надзирателю графу Ш. Онъ принялъ меня просто не форменно, а главное, безъ приличныхъ случаю назиданій, чѣмъ сдѣлалъ на меня выгодное для себя впечатлѣніе.

При этомъ удобномъ случаѣ познакомился съ женою правителя канцеляріи оберъ-полицеймейстера, И. Н. Мокрицкаго. Она урожденная Свичка и настоящая моя землячка. Мы съ нею встрѣтились, какъ старые знакомые

Разставшись съ милѣйшей землячкою, прошолъ я въ академію художествъ на выставку. Пейзажи, преимущественно передъ другими родами живописи, мнѣ бросились въ глаза. Каламъ имѣетъ сильное вліяніе на пейзажистовъ. Самого Калама двѣ вещи не перваго достоинства.

Вечеръ провелъ у графини Н. И., слышалъ въ первый разъ игру Антонія Контскаго, и лично познакомился съ поэтомъ Щербиною.

7 апрѣля.

Было намѣреніе съѣздить въ Павловскъ, къ старику Бюрно. Но этому доброму намѣренію невинно перечилъ художникъ Соколовъ, къ которому я зашелъ по дорогѣ, пробылъ у него до 4 часовъ и опоздалъ на желѣзную дорогу. Непростительная разсѣянность!

Вечеромъ пошли съ Михайломъ до Семена и не застали его дома.

8 апрѣля.

Воспользовавшись хорошею погодою, пустился я пѣшкомъ въ Семеновскій полкъ искать квартиру Олейникова. Квартиру нашелъ, а хозяина не нашелъ и прошелъ въ Бассейную къ Кокореву. И сего откупщика-литератора не нашелъ дома. По дорогѣ зашелъ на Литейную къ Василью Лазаревскому, отдохнулъ немного и пустился, пѣшкомъ же, въ большую Подъяческую, къ Семёну, обѣдать. Послѣ обѣда вышли на улицу и случайно зашли къ бѣдному безталанному генералу К.

Вечеромъ зашелъ къ Круневичу, къ моему соизгнаннику, и между многими поляками встрѣтилъ и людей русскихъ, между которыми и двѣ знаменитости, графа Толстого и защитника Севастополя, генерала Хрулева. Послѣдняя знаменитость мнѣ показалась приборканою.

9 апрѣля.

10 апрѣля.

Посѣтилъ московскаго знакомаго, нѣкоего Безобразова. Потомъ Рамазанова и Михайлова. Хотѣлъ пройти на выставку, да

не удалось: помѣшали. Смотрѣлъ въ Циркѣ-театрѣ *Москаля-Чарівника*. Очаровательный Семейъ! а прочіе — чушь.

11 апрѣля.

Поручилъ Каменецкому хлопотать въ цензурномъ Комитетѣ о дозволеніи напечатать *Кобзаря* и *Гайдамакъ*, подъ фирмою: »Поэзія Т. Ш.« Что изъ этого будетъ?

Зашелъ по пути къ пѣвцу-актеру Петрову. Онъ только толстѣлъ. А она — увы! Изъ миленькой Анны Яковлевны сдѣлалась почтенная, но все-таки милая старушка. Непрочный полтъ! Забѣжалъ къ Семену, выпилъ рюмку водки и пошелъ къ К. обѣдать. Скучно и грязно, какъ у стараго холостяка и въ добавокъ у военного. Вечеромъ у Б.-л.-з-рскаго слушалъ новую драму Совы и съ успѣхомъ доказалъ Сѣраковскому, что Некрасовъ не только не поэтъ, но даже стихотворецъ аляповатый.

12 апрѣля.

Снѣгъ, слякоть, мерзость. Не взирая на все это, отправились мы, т. е. я, Семенъ и М. Лазаревскій, въ академію смотрѣть выставку. Во-избѣжаніе простуды завернули къ Смурову, выпили по рюмкѣ джину и проглотили по десятку устриць. Съ выставки пошли мы на званый обѣдъ къ графинѣ Н. И., данный ею своимъ близкимъ многочисленнымъ пріятелямъ, по случаю моего возвращенія. За обѣдомъ графъ Ѳ. П. сказалъ коротенькое слово въ честь милостиваго царя. А въ честь моего невольнаго долготерпѣнія сказалъ почти-либеральное слово Николай Дмитріевичъ Старовъ, потомъ Щербина и, въ-заключеніе, сама графиня Н. И. Мнѣ было и пріятно и вмѣстѣ неловко. Я не чаялъ себѣ такой великой чести. Для меня это было совершенно ново. Семенъ замѣтилъ, что за столомъ всѣ были блѣдны, тощи и зелены, кромѣ несчастнаго изгнанника, т. е. меня. Забавный контрастъ!

Послѣ обѣда, повезъ меня Сошальскій къ землячкѣ М. С. Кржисевичъ, а часу въ первомъ къ Борелю, а отъ Бореля къ А..., гдѣ я его и оставилъ.

13 апрѣля.

Отъ Н. Д. Старова поѣхали мы съ Семеномъ къ М. В. Остро-

градскому. Великій математикъ принялъ меня съ распростертыми объятіями, какъ земляка и какъ надолго-отлучившагося куды-то своего семьянина. Спасибо ему. Остроградскій съ семействомъ ѣдетъ на лѣто въ Малороссію, — пригласилъ бы, говоритъ, и Семена съ собою, но боится, что въ Полтавской губерніи сала не хватитъ на его продовольствіе.

Обѣдалъ у Семена; вечеръ провелъ у графини Н. И. Слушалъ стихотворенія Юліи Жадовской. Несчастная, бѣдная дѣвушка!

14 апрѣля.

Сементъ познакомилъ меня съ весьма приличнымъ юношею — съ В. П. Энгельгардтомъ. Много и многое пошевелилось въ душѣ моей при встрѣчѣ — съ сыномъ моего бывшаго помѣщика. Забвеніе прошедшему! Миръ и любовь настоящему!

Вечеромъ Грицько Галаганъ познакомилъ меня съ Черниговскими земляками — съ Карташевскими. Нежеманные, милые, настоящіе земляки.

15 апрѣля.

По желанію графини Н. И., представлялся шефу жандармовъ. Выслушалъ приличное случаю, но вѣжливое, наставленіе, и тѣмъ кончилась аудіенція.

Вечеръ провелъ у земляка Трохима Тупиці, гдѣ встрѣтился съ Громекою, авторомъ статьи о *полиціи* и о *взяткахъ*, и познакомился съ старикомъ Персидскимъ.

16 апрѣля.

Грицько Галаганъ пріѣхать просить, записать ему мой *Весенній вечеръ*. ⁽¹⁾ Я охотно исполнилъ его желаніе, а онъ, чтобы не остаться у меня въ долгу, записалъ прекрасное стихотвореніе Хомякова. ⁽²⁾

И. Н. Дзюбина познакомилъ я съ Семеномъ, а онъ, чтобы

⁽¹⁾ Садокъ вишневый коло хати, и проч.

⁽²⁾ Тебя (Россію) избралъ (Богъ) на брань святую, и проч.

тоже не остаться въ долгу, вздумалъ попотчивать меня какимъ-то молодымъ генераломъ.

Вечеромъ Мей прислалъ мнѣ тотъ самый «Весенній вечеръ», который я поутру записалъ для Галагана, въ русскомъ переводѣ собственнаго издѣлія. Спасибо ему.

П'ЯНИЦЯ.

(СЬ ЗАПИСОКЪ ЮНКЕРА.)

(На-незабудь Ганні Петровні Хріновій).

Пізно у-вечері увійшли ми у село и квартиргери заразъ розвели насъ по кватерамъ. Мені, наче на пеню, одвели найпоганійшу, я хочъ бувъ юнкеромъ.

У хаті, окрімъ батька, жило, якъ кажуть у казці, два сини розумни, а третій дурень. У кожного зъ розумнихъ було по три, чи по чотирі дитини, инши ревли на припечку, други пищали у коліскахъ.

Тільки що я пославсь и бувъ задрімавъ трохи, якъ дурень почавъ кричати не своїмъ гласомъ на усю хату, перебивъ мені сонъ, и я вже до світу не спавъ.

У-ранці пішовъ я до капітана и розказавъ ёму своє горе.

Вінъ загадавъ мені йти до отамана, щобъ одвели мені иншу хату.

Прихожу до отамана. Вінъ сидить підпилий изъ якимсь кумомъ; на столі пляшка и чарка, балакають вони про насъ—москалівъ. «Принесла нечиста мати—каже отаманъ: то було клопіть, а теперъ хочъ тікай світъ за очі. Правду у приказці кажуть: «тату, тату, лізе чортъ у хату!» Ледве по хатамъ розсажавъ, принайме хочъ теперъ оддишу.» Я не давъ доказати отаманові и потребовавъ, щобъ одвели мені иншу квартиру.

— Овва! бідна моя голівонька, — застогнавъ отаманъ: — тільки що надіявсь оддохати, ажъ изновъ лихо. Дежъ мені, паничу, знайти вамъ квартиру—скрізь москалі. — Отаманъ узявсь обіручъ за голову. — Куме-Обраме, чи не нараєвъ би ти: ихъ благородію квартиру треба. Вони у Селеха стоять, да тамъ чортъ дурня ушлудивъ, — спати не дає.

Кумъ Обрамъ піднявъ голову, вирачивъ попереду на мене баньки, після почухавъ потилицю, трохи подумавъ и тогді сказавъ: «Постанови

іхъ, куме, у вдови, у Сохвіні, тамъ и хата простірна, и спокійно имъ буде».

— Де вже то імъ у Сохвіні жити: у її й курчати нема; имъ страву треба, а вона й сама мо зъ голоду опухла. Въ її й хата три годи не мазата.

Я сказавъ, щобъ сімъ не клопотались, що я и хату причепурю и істиму своє, аби тільки не тіснота.

— Яка тамъ тіснота,—обізвась отаманъ:—хозяйка ніколи у хаті не сидить, волочитця усе; коли вамъ приварку не треба, то я заразъ и одведу васъ.

Привели мене отаманъ изъ кумомъ до Сохвіної хати. Хата стоїть у кінці села, у садочку, біля її нічого нема, ни хлівця, ни клунки, навіть и ворить у дворі. Отаманъ пхнувъ ногою у сінні двері. Двері були не замкнети. Ми увійшли у хату. Хата була велика, изъ кімнатою, тільки облуплена, чорна. Стола и ослона не було, обурени лавки лежали долі; на полиці ані горщечка, у вибиті шибки понависали вітки окаці и бұзка.

— Хиба тутъ ніхто не живе,—попитувавъ я отамана.

— Ні, хозяйка єсть,—такъ вона, бачте, п'яниця, все по шинкахъ, та по чужихъ хатахъ тягаєтця, изъ такими жъ якъ сама, а її хата пустою стоїть.

— Ви, добродію,—додавъ кумъ-Обрамъ:—якъ стоятимете тутъ, то пильнуйте, щобъ вона изъ товаришками у васъ чого не вкрала.

— Пусте,—одказавъ я:—що въ мене вкрасти? Житиму тутъ; спасібі вамъ, що мені хоча спокійно буде.

Того жъ дня перенісъ я свою одежу на нову квартиру. Хозяйки ще не було. Я запаливъ люльку и сівъ у садочку на присьпі. Сівъ и задумавсь. Згадавъ я батька и матеръ, братівъ и сестеръ; якъ весело жилося дома, а тутъ я неначе у тюрмі, ні до кого й слова промовити. До капитана ходити шкода: вінъ дивитця якось неначе зъ неба, слово ласкаве скаже, неначе тій собаці скибку хліба кине. Сижу и сумую; не вгадавъ якъ и сонце зайшло и ватага мене усёго вкрила курявомъ. Скрізь по селу було чути, якъ реве череда и якъ хозяйки зкликають скотину.

Тимъ часомъ щось забубоніло біля хати. Озірнувся я: нашъ усатий єфрейторъ стоявъ підъ дверима обнявшись изъ якоюсь жінкою. Обидва ледве стояли на ногахъ.

Убачили вони мене. Єфрейторъ, хоча й бувъ п'яний, заразъ покинувъ молодицю и знявъ шапку.

— *Вы, ваше благородіе, — почавъ вінъ, — изволите здѣсь на квартиру стоять, а я пришелъ посмотреть, все ли исправно, чтобы шатанія какого, безобразія не произошло, пьянства всякого. Порядокъ, дисциплинное дѣло...*

— *Ступай домой.*

— *Я и пойду; вы, ваше благородіе, капитану не изволите сказывать: мнѣ самому какая охота таскаться, еслибъ не служба.*

Ефрейторъ хитаючи вийшовъ за ворота; а хозяйка полізла у хату. Вона навіть и не попитала мене, черезъ що я въ її хаті, — упала и захропла.

Живу я тиждень, живу й другий, по три дні не бачу хозяйки; якъ же прийде до дому, то або п'яна, або наведе изъ собою п'яниць неприборнанихъ: гармидеръ, зикъ, галасъ, хочъ зъ хати тикай; та се ще нічого; а то инколи, якъ прийде сама, то доводитця тікати відъ її, наче прегарному Іосифу відъ Пентефрихи. Добре що у мене була не єгипетська одежа, а солдацька шинеля.

Я привісивъ якъ кімнатнімъ дверямъ замокъ и почавъ зачинатись відъ Сохвиі. Мені й дивитись було на її гідко: разъ-у-разъ розхрістана, очипокъ на бакирь, хустка, колись була чорна изъ габою, теперъ стала руда, сорочка якъ у цигана-ковалю, патли вісять, лице не вмить, шея, хочъ ріпу сій. Не легко було пізнати, скільки літъ хозяйці, по її жовтому, худому виду. Тільки чорні брови не здинали, та темно-сині очі, якъ не були залити горілкою, пекли наче огнемъ, або дивились ласкаво и зъ любов'ю, и хіба тільки печаль, та мука, а не злоба, світілася въ їхъ.

Не разъ бачивъ я, якъ плакала нишкомъ Сохвия, а то було ухопить де-небудь чужу дитину, візьме її на руки, цілує, жалує, пригортає, а слізи тимъ часомъ зъ очей такъ и ринуть. Часто чула вона відъ людей наємішки, та доганки, а нікого було не вилає, — мовчить и йде собі геть. Разъ якось увійшовъ я у хату, — бачу — сидить хозяйка на лаві коло вікна, дивитця у садочокъ и плаче.

— Чого ти плачешъ, Сохвие? спитавъ я. Такъ, нудно, — одказала вона, втираючи слізи: — горілки душа бажає, а нема за що купити, шинкарка на віру не дає, такъ и плачу.

Легко було постерегти, що не того плаче Сохвия.

— Оце такъ! — кажу, — черезъ се та плакати? постривай лишень, я заразъ унесу. Вищемо й повеселішаємъ.

— Чому не повеселїшаю, якъ випью?

Я унієсь пляшку, чарку, насипавъ собі, випивъ трохи и піднієсь хозайці повну чарку, трохи що не зъ'єсьмуху.

Вона випила її не по-жіночи, — прикоштовуючи, а однимъ замахомъ.

— Ось якъ у насъ пьють — по московски!

— Чого се ти плакала? скажи мені.

— Того, що мое житте гірке, то и плачу собі; якъ заплачу, або чарку — другу випью, то неначе й полехшає.

— Хиба мало кому житте гірке, та не всі жъ журятця якъ ти. Чого тобі треба? може я поражу, або пособлю чимъ небудь.

Сохвия не дала мені доказати:

— Інши не журятця такъ якъ я, бо вони мо зроду долі не мали, такъ и не звикли, а я... Хиба я такъ колись жила? Э, та що згадувати! не вернетця, тільки серцю важче буде. Теперъ, бачите, усі одихнули мене відъ себе; усяке смієтця, лає, а за що? хиба я кому що зробила? нікому не бажаю я лиха. Колись то було до кого пригорнутись мені, да бодай не було, мо бъ я щасливіша була: а теперъ що я? — п'явнїця!

Сохвия випила ще дві чарки; тогді тільки навівъ я її на ладъ и ось що почувъ:

Матери я не зазнаю; кажуть, умерла вона того жъ дня, якъ мене породила; я у її ще перша дитина була. Цілий день лежала я негодована; тільки на другий день надумавсь батько, та й пішовъ до старого пана; хочъ козакамъ до ёго діла не було, а разъ-у-разъ за порадою ходили, бо панъ се любивъ; навчить було, якъ що зробити, та ще й чарку горілки піднесе. Якъ умеръ, такъ панські люде раділи, а козаки усімъ селомъ ёго зъ церкви проводили, навіть инши й плакали, бо багато пособлявъ вінъ козакамъ: кому грошей позичить, кому пропасницю прожене, кого зъ суду визволить. Добрий панъ бувъ: багато людей ёму дякує... да бодай ёму підъ землею важко, — черезъ ёго я на світі живу, та муку терплю. Прийшовъ до ёго батько та й каже: «Ось така да така річъ: умре дитина безъ матки» — а панъ козу й подаровавъ. Тая гаспедова коза мене й вигодувала на горе, та на муку. Незабаромъ після матки вмеръ дідъ, а батько у-друге оженився, розледащивъ, кажуть — ёму такъ зроблено було, — почавъ тягатись такъ, якъ я грїшна, та й вмеръ. Мені тогді десятий годъ пішовъ. У моєї мачухи дітей не було (теперъ за другимъ чоловікомъ — тожъ нема), до роботи вона не охоча — такъ було усе зо мною

граєтця: убере мене у квітки, або заплете якось чудно, посадить передь собою на ослоні, дивитця та й смієтця: «чи знаєш ти, дівко» каже було, «що якъ підростешъ, то гарнійшої надъ тебе у світі не буде». Або пряде, та цілий день співає, та й голосъ у її добрий бувъ, а я усе сижу та слухаю. То вона й каже: «ледащо зъ тебе буде! пряди, битиму». Я було й питаю: за що жъ ти, мамо, битимешъ? Вона було й скаже: а же жъ мачухи разъ-у-разъ бьютця; такъ и мені треба робити, якъ люде». Скаже се, та й засмієтця. А ни разочку не била мене, така жалослива була. Попереводивъ батько худобу, землі позаставлявъ, та й вмеръ. А тутъ ёго менша сестра заміжъ пішла. Мачуха тожъ. Тітка изъ чоловікомъ и перебрались жити на батьківъ ґрунтъ, бо се материзна, такъ на тітку частка впадала.

Тітка не въ мачуху була. Почали у її діти плодитись: та все якісь плохи, разъ-у-разъ було-занедужає дитина, а далі и вмере. Нажила я клошій изъ імій. И по хозяйству за скотиною порайся и за дітьми; а зодягає тітка катъ-зна-якъ; зимою безъ чобіть ходила. А я вже чи-мала стала, шоснадцятий годъ, чи що, пішовъ. Дядько Федько (матчинъ братъ) каже: «Якъ тобі, Сохвие, тітці дурно робити? тибъ лучше де нанялась». Насіли на мене думки, та гадки; бачу що правду каже дядько, та не хочєтця батьківєський курінь кидати. Хочъ якъ важко дома, а сумно міжъ чужий йти. Одначе довелось мені й наймицтва спитати. Попобіла якось тітка, — я у нашого дяка й нанялась. Два годи вибула я въ їхъ. Нічого казати, люде гарні були; да тільки отъ-що. Пряду, було, а дякъ сядє коло мене да співає, а я підсобяю; якъ же збрешу що, вінъ и довбне пучкою у голову, — такъ инколи якъ що черезъ ладъ мудре співає, такъ ажъ голова опухне. Колибъ не се, такъ усімъ би добре було. Отбула я два годи, де-що придбала и зновъ до-дому. Се чи не у мясьниці було; а у Петрівку вже зуспіла мене лихая година.

Ходила я по людяхъ заробляти: якось полю у Шевчихи на городі, — (вона паньська жінка; а у насъ паньщанє живуть округъ паньського двора; за її тиномъ и починалась паньська ливада: черезъ ворьє перелізти, заразъ и въ ливаду.)

Полю та співаю. Бачу — щось ходить по ливаді; мені оддалікъ показалось неначє окономъ; того я кілька разівъ бачила, такъ я й не придивляюєь гараздъ. Зновъ нахилилась, та й полю; не вгадала, якъ воно икъ самому тину підійшло, та на ворьєчку й сіло. Я співаю та й не бачу, що вінъ позаду сидить, а далі и озирнулась: хтось незнаємий, паничъ; мені якось соромно стало, я нахилилась зновъ, та вже годі співати.

Вінъ и озвавсь; у мене ажъ у серці похолонуло.

— Чому се ти не співаєшъ, — питає: мене злякалась? Ти гарно співаєшъ; співай, я слухатиму.

Я мовчу та дріжу, сама не знаю чого.

— Ось яка лиха, — каже вінъ: — не хоче до мене слова промовити! хиба въ тебѣ язика нема?

Де й страхъ мій дівся. — Ні, — кажу — язикъ є, та що жъ я вамъ казатиму?

— А скажи жъ: чия ти?

— Батькова та матчина, — кажу, та думаю: «чого се вінъ до мене присіпався? чи не одвизне, якъ такъ одкажу.»

— Батька й матку якъ-небудь же звали? — каже вінъ.

— Батько, — кажу, — бувъ Яківъ, а мати Параска. (Збрехала: батька Левкомъ, а матку Марусею звали).

— Тебе жъ якъ зовуть? — питає вінъ, та неначе всміхається.

— Ось, — думаю, — нахаба... Солоха, — кажу.

— Де жъ ти живешъ?

Бачу, що не дурно вінъ питає про всячину, та й дивитця на мене, якось не звичайне.

— Далеко, на самому краі, відці не видно, — одказала я, та знялась пішла не озираючись. Вінъ щось ще гукавъ, та я не чула.

Питаю у-вечорі Шевчиху, що се за панъ такий по ливаді похожавъ.

— Се, — каже, — нашъ паничъ; вінъ десь служить, такъ до-дому одпустили.

Минуло день десять; я й про панича и про наши баляки забула. А вінъ не забувъ! мабуть я ёму міцно підъ мислі підпала.

Живе у насъ на селі кравецъ Степанъ, панський чоловікъ; то все бідкався, та плакавъ, що їсти нема чого; а якъ волю прочитали, такъ де въ ёго и гроши узялись: торгує усячиною, неначе жидъ, людямъ гроши підъ заставу позичає, замість своєї халупи, що мо десять годъ лисцями держалась, хати супротивні поставивъ, живе неначе купецъ, або панъ який, чай у-ранці и у-вечері п'є; помішниківъ собі понаймавъ, — тиі на усіхъ панівъ, що округа живуть, шиють, а вінъ більшъ тільки порядкує....

Степана сёго ще малимъ у панський двіръ узяли; бувъ вінъ довго тамъ у будинкахъ за попихача, а тогді и паничъ малимъ бувъ, отъ вони игрались разомъ, неначе одного заводу; а туди далі, постерігъ старий панъ, що Степанъ балуетця, та й отдавъ ёго у науку, у Київъ, до кравця.

Повернувся він із Києва и знов у панському дворі живъ. Парубковавъ він годівъ зо три. Що він за се уремя дівчатъ поподуривъ: наданий на все бувъ, чи танцювати, чи на скрипці, чи на гармоні; пісні було усе якись кумедні, московські співає.

Дівчата було за имъ слідомъ бігають; а вінъ було до сиріть, або до вбогихъ, и не кидаєтця: «сі, — каже, мені й за вухомъ не сверблять, а хозяйська дочка хоча й нагодує и настоиванки для мене вкраде. «Одна чумаківна такъ у ёго убохалась, що якъ батько не оддавъ за ёго, пішла та въ клуні на сволоку й завіслась; добре хоча у время отчешили, що не пропала.

Далі Степанъ оженився; а якъ старшій панъ вмеръ, вінъ и перейшовъ на село, на батьківський грунтъ.

До сёго Степана и кинувсь паничъ. — Ти, — каже, — Степанъ, мені змалку товаришомъ бувъ, пособи у такій притузі; уподобавъ я дівку, — якъ би її підманити?

— Яку жъ? — питає Степанъ.

Паничъ и каже: — Зовуть Солохою, батько Яківъ, мати Параска, живе на самому кінці села.

Думавъ, думавъ Степанъ: «не знаю, — каже, — такої; хіба чи не знає жінка.

Покликали й кравчиху, вона тожъ зъ дворокъ була, така жъ пронозувата, якъ и чоловікъ, неначе ихъ чортяка спаровавъ.

— Не знаю, — каже, — такої. Та де жъ ви її бачили?

Паничъ и каже, що на Шевчисіному городі полола.

— Значить вбога, — каже Степанъ, — се намъ паручъ; та чия жъ вона? Думали-гадали вони зъ жінкою, ні якъ на мене не нападуть. А паничъ и каже: «якъ знаєте, а щобъ довідались.

Якъ тутъ довідатись? Ажъ Степанъ надумавсь, та й каже жінці: Ось-що: сходи ти буцімъ то за якимъ діломъ до Шевчихи, та скажи, що руку забила, полоти нездужаєшъ, нехай тобі половницю нарає.

Побігла кравчиха до Шевчихи: — Чи не бачила, тітко, моєї телиці, десь проклята забігла?

— Не бачила, — каже Шевчиха.

— Отъ лиха година! тутъ, бідна моя голівонька, зовсімъ нездужаю, бовдуръ мазала, та впала, забилась міцно и руками нічого робити не вгодна. Городъ чисто увесь зарієсь, треба половницю наняти, ніколи не наймала, а тутъ и бігати нездужаю. Ви, тітко, разъ-у-разъ наймаєте, чи не нараяли бъ кого, хто добре поле? хоча бъ мені не клопотатись...

Шевчиха на мене и вказала.

— Хіба-жъ вона наймаецця? — питає Степаниха.

— Отъ-це въ мене, — каже Шевчиха, — на тому тижні, у п'ятницю, чи що, полола.

Степанисі тільки того й треба; подяковала, та заразъ изъ хати. Прибігла до дому, вже й одужала; а паничъ изъ Степаномъ дожидали.

— Вамъ, паничу, — каже, — дівка мабуть набрехала: у п'ятницю у Шевчихи полола не Солоха, а Сохвня Нестеренкова; її батько Левко бувъ, вона сирота, въ її ни батька, ни матки.

— Отъ, проклята, — каже паничъ: — одурила мене! що жъ, якъ ти, Надеждо, надієся: можно підъ її підійти, чи ні?

— И підъ чорта підійти можно, — озвався Іванъ: — кінъ іногді який дикий, а обговтують.

— Кінъ конемъ, — каже жінка, — а до дівки імъ добратись не легко: се не парубокъ.

— Кажи ти мені! *побачить п'ятака, такъ схоче й не така*; а се: хозяйска дочка, чи що? наймичка, їй и Богъ загадує.

— Не п'ятака, — каже паничъ, — а п'ятдесятъ карбованцівъ дамъ, аби була моя.

— Підождіть трохи, — каже Степанъ: Надежда покличе її завтра, а ви у-вечері навернітця, піднесемо їй горілки, та тоді гроши покажемо; мо й нашихъ рукъ не мине.

У-ранці, ще й череди не прогнали, прибігає до насъ Надежда: — приходь, — каже, — до мене полоти.

Мені, звісно, де не робить, то робить.

— Добре, кажу: прийду.

Прийшла я до Надежди. Полемо; а вона цілий день мені теревені жене: якъ вона якусь паньську дівку знала, що її охвицеръ уподобавъ, викупивъ, велику за її силу грошей давъ, а після й оженився; якъ вона панією приїздила, у колясці, що попереду усі люди съ тоєї дівки сміялись, а після здивовались усі. Цілий день усячину мені розказувала. Страву таку наготовила, що хочъ би панамъ: борщъ изъ гускою, кашу зъ молокомъ, и по осьмує передъ обідомъ випили.

Не вгадала я, якъ и осмеркло. А вечеря ще не поспіла. Задлялась я, вже зовсімъ темно, ратаї зъ поля поприїздили, вже й люде спати полягали, а ми ще не вечеряли. Я й кажу Степанисі: «не хочу вечеряти; пійду й такъ до-дому, бо вже не рано; тітка лаятиме, що задлялась.» Де вже я тебе безъ вечері пущу! — каже Степаниха, — щобъ собі довч-

нёго осудку досягти. Нумъ вечеряти, а передъ вечерею випьемо, щобъ вечера на душу йшла.

Винесла вона зъ комори пляшку випила чарку, піднесла чоловікові и мені. Покоштовала я—якась така смачна горілка, що я й зроду такої не пила. Посіли вечеряти, хозяйка ще силує щобъ випила; я й випила чарки зо дві, а чоловікъ на двіръ вийшовъ. Чую, балякає зъ кімъ-сь, ришчу-лися дверима, уходить у хату и паничъ за нимъ. Й уся й похолонула. Вінъ усе изъ Степаномъ про якісь підводи балякає, на мене й не дивитця. Думка така, мо й справді за якимъ діломъ забігъ, а далі озирнувся, та й каже: «здорова була, Солохо.» Надежда якъ зарежоче: «яка вона Солоха, вона Сохвия.» Паничъ до мене, а я на покуті, за столомъ, такъ мені и втікти не можна: «на віщо ти, — каже, — мене одурила», та й обнявъ мене за шию, а Степана вже й вода вмила, тільки Надежда у хаті. Я по-сунулась, тремчу уся. «Се я, — кажу, — пошутковала, гетьте відъ мене, чого се ви пристали.» Вінъ ще ближче пригортаєтця; а Надежда тимъ часомъ зъ хати. Я й почала плакати, та кричу: «Куди се ти, Надеждо, се ти мене на безумме підвела» а паничъ тільки цілує мене, та каже: «годі тобі ревти, бери скільки хочешъ», — та тиче мені у руки гроши: «тільки не кричи». Я одишнула ёго, та зъ хати; ажъ Надежда у синахъ мене за руку: «Не тікай, дурна! Вінъ тобі що схочешъ дасть, богатирка будешъ.» «Нехай тобі й дає, — кажу, — коли ти охотниця»; зъ сінець вискочила, та й герсонула до-дому.

Прибігла я до дому, чи жива, чи мертва, та нікому й не кажу, щобъ не сміялись.

Такъ, двівъ черезъ три, приходить Степанъ до дядька—а дядько Охрімъ (тітчинъ чоловікъ) стрілець бувъ—и кличе ёго, щобъ у-ранці у трохъ изъ паничемъ на охоту йти. Мій дядько й пішовъ. Якъ почалась ся охота, такъ дядько и хозяйство занехаївъ, дарма що дільне уремья було. Положивъ ёму паничъ у день два восьмигривенники, щобъ ходивъ на охоту, а Степанові тройка, бо той багато кравецтвомъ зароблявъ. У день стріляють, та по болотахъ ходять, а у вечері до Степана, та тамъ пьють; дядько мало й до-дому навертався; туди далі и закликавъ дядько до себе панича изъ Степаномъ. Я саме вечеряла изъ тіткою, — чуємо грають на скрипці, та на сопілці на улиці; вихожу на двіръ визирнути, ажъ то вони. Дядько мене и вбачивъ, годі грати на сопілці, витягъ зъ кешені гроші. «Біжи, каже, швидче за горілкою.» Я й побігла. Прихожу: ажъ паничъ за столомъ, Степанъ біля ёго, грає на скрипці, а дядько співає, дядько вже пьяненький, а вони тверези; паничъ на мене й не дивитця,

наче зроду не бачивъ; Степанъ тожъ не озивається, тільки разъ всіхнувсь; тутъ ще сусіди, Черногубенки, пришли; гуляли цілу нічъ. Паничъ ізъ Степаномъ до горілки не ласи, такъ и не понапивались, а дядько и Черногубенки до півдня спали. Я їй не бачила, якъ вони піли, бо якъ тільки принесла горілку, заразъ и втікла у комору, двері зачинила и дрючкомъ підперла зъ середини.

Зъ сього часу почалась у насъ гуляня. Що-вечора дядько и сусіди понапиваються, а паничъ сидить, їхъ теревені, та співи слухає, а до мене їй не озивається, бо якъ вони прийдуть, я заразъ у комору, тамечка лежу та слухаю, и весело, що музика грає, и не бійзко. Настали жнива; тітка и каже чоловікові: се ти їй теперечка такъ питимешъ? багато жъ у насъ хліба буде, я нездужаю (а вона усе було кахи-кахи, та на бікъ жалілася), а ти тожъ гулятимешъ. Дядько и розлютовався: »ти мені будешъ указовати«; мо бъ и бивъ жінку, такъ побоявся що недужа. У-вечорі приходить паничъ, тітка почала його прохати, щобъ одпустивъ чоловіка на жнива, наче дядько вже панський ставъ. Паничъ каже »добре«; а на другий день якийсь празничокъ бувъ, окономъ и покликавъ людей на толоку, поприходили поспілі панські ізъ козаками. Почастували їхъ, якъ треба; отъ люде їй питають: »де жъ жатимемъ«, а Степанъ тожъ тужъ. Вінъ и каже: »де загадаю, тамъ и жатимете«. Вже вінъ за старшого встраився. Повели людей, да їй поставили на нашому полі. Люде їй кажуть: »се не панське«, та дивуються, що за знакъ. Степанъ зновъ каже: »яке ваше діло, живіть!« Ув' одинъ день угоріла наша нива, кіпъ більшъ ніжъ на тридцять нажали, дядько тільки своїмъ скотомъ поперевозивъ.

Такимъ побитомъ, не виводитьця у насъ гуляня. Хотівъ дядько йти на лугъ сіна заробляти, бо въ насъ сінокосівъ не було,—такъ паничъ и сіно подарувавъ:—аби ти—каже,—тільки відъ охоти не одмагавсь;—а у дядька и у самого жижки дріжать на охоту йти.

Нема одначе паничеві ни якої користи, бо я усе ховалась: паничъ ізъ Степаномъ у хату—я въ комору. Такъ и тутъ надумались! Була у дядька Охріма сестра Стеха, дівка вже дохожала, тільки поганкувата, и до роботи лінива, такъ їй не сватано. То, було, ся Стеха коли-не коли до насъ зайде, а якъ почавъ паничъ вчашати, такъ и вона усе було бігає; а въ суботу, та у неділю зъ улиці зо мною и йде до брата ночувати. Прийдемо, а тутъ саме гуляня: Степанъ грає, дядько співає, або скаче, и сусіди поприходять, тожъ усячину виробляють. Степанъ вже їй пильнує, якъ придемо, заразъ и кличе насъ у хату. Якъ би я сама, то їй не пішлабъ, а то Стеха тягне: »ходімъ та ходімъ:—хібá вони намъ що

зроблють? повна хата людей, а ти боїєся. — Сидимо було й ми; попереду мене усе страхъ ошибавъ, а далі Стеха було почне співати й я пособляю; а паничъ до мене й не озиваетця, ніколи жартує изъ Стехою, а мене будімъ-то й не бачить. Розийдѣтця капелля, я зъ Стехою и поляжу у коморі. Вона усе було про панича заводить балаки: — що, — питає, — якъ би парубокъ такий гарний бувъ, чи бъ пішла за ёго, Сохвие? — Мені не вдогадъ, що вона намовлена. — Чому, — кажу, — не пішла бъ? у насъ парубківъ такихъ и въ заводі нема. — Мало-що, було, про панича балакаємо: таки правди не заховаешъ, уподобала я ёго. Пошибає, було, думка думку: то хочешъ, щобъ не ходивъ більшъ, а то було, якъ днівъ два не прийде, мені й нудно: »колибъ сёгодні пришовъ; чого мені у своїй хаті боятись, хіба вінъ мені що зробить? коли вже у Степана у рукахъ була, та й то одпустивъ.

Кажу вамъ, що вінъ до мене ціле літо не касавсь; тільки якось у сіняхъ стрілись, такъ поцілювавъ двійчі, та и се не въ дивовижу, бо вінъ изъ Стехою разъ-у-разъ цілювався. Що изъ Стехою балакаємо, вона заразъ Степанові й донесе. Недурно я разъ запримітила, що Стеха у церкві у шовковій хустці була. Питаю її: — де ти узяла? — Вона й каже: — у Кобзаряхъ жінка якась стару продавала, у мене три восьмигривенники було, я й купила, — а я добре постерігла, що хустка не стара, а нова, та усе не вдогадъ мені.

Минула перша Пречиста, и Семень, и друга Пречиста, а у насъ гульня невиводня. Вже й холодно стало, почала я у хаті спати. Приходить якось у-вечері паничъ, и Степанъ, звісно вже, изъ імъ. Стеха тожъ тутъ. Випили по чарі, підносять и мені; — я одмагаюсь; ні, — кажуть, — сёгодні тобі треба випити, сёгодні, Сохвие — твої імянини. — Пристали, мусила и я пити. Чи-мало випили за сю нічъ, тільки паничъ не багато пивъ, та я постерігалась. Стеха до дому пішла, та не знаю чи долізла, мо на дорозі почувала. Степанъ тожъ не знать де дівсь, може и справді впився, бо багато вінъ випивъ, а може й потатуривсь, ёго не розберешъ, дуже ехидний чоловікъ бувъ. Дядько, я добре знаю, що п'яний бувъ, бо упавъ у кімнаті, долі, та й захріпъ. Тітка, хочъ не п'яна та недужа, тожъ на печі заснула. А на дворі дорщъ такий пірить, не доведи Господи. — Ідїть до дому, — кажу я паничеві, — бачите усі поснули. — Вінъ надівъ шапку, та й каже: — пійду, тільки поцілуємось на дорозу. — Тікати нема куди, — мусила я зъ імъ ницілюватись. Вийшовъ вінъ изъ хати, я почала слатись, а губи ажъ щемлять: такъ міцно поцілювались. Чую, ажъ вінъ озиваетця: — Нема въ тебе Бога, Сохвие! отчини, увесь мок-

рий. — Такъ идіть, — кажу, — швидче до-дому. — Якъ не одчинишъ, то тутъ, — каже, — цілу нічъ стоятиму. Отчинила я сіни, та швидче у хату, вінъ за мною, а я безъ хустки и безъ корсета. Сівъ вінъ біля мене та й пригорнувъ мене до себе.

Я не одсовуюсь, чую що на печі тітка сонé.

— Така-то ти добра, — каже вінъ, — и у хату упустити не хотіла... хиба ти не знаєшъ, яку черезъ тебе я терплю муку.

— Яку? — питаю я.

— А ся охота — хиба не мука, а се п'янство, ся тяганина, — усе для того, щобъ тільки побачить тебе, щобъ хочъ слово відъ тебе почути.

— Хиба жъ я вамъ велю, — одказала я.

— Ти не велишъ, та що жъ мені робити, коли тільки й думки, що про тебе: — цілий день, цілу нічъ, стоїшъ ти передъ очима.

Серце у мене якъ не вискочить, и бійзко и якось весело, и неначе плакати хочетця, бо вінъ у мене вже давно зъ думки не сходивъ.

— Люби мене хочъ трошечки, хочъ десяту частину якъ я тебе кохаю, — каже вінъ, та цілує мене и у голову и въ плечи и у руки, та неначе огнемъ пече тими поцілунками.

— Що-жъ — кажу я — буде зъ того кохання? ви панъ, я проста, ви розумни, я дурна, — тікайте відъ мене, Богомъ прошу васъ тікайте, не зводте мене зъ розуму, я сирота, не губіть моєї душі.

Не знаю, де у мене сила узялась се вимовити, бо приміла бъ устала увійшла у кімнату, — такъ не могу: наче мене щось ланцюгомъ до ёго приковало. Почала я плакати, а вінъ ще горій цілує, пригортає: — любитиму тебе — каже — до-віку, що загадаєшъ робитиму.

Съ того часу стала я панською любововницею.

Отъ-що мені й досі чудно: у-ранці устала я, и нема у мене журби ни якої: то було и боюсь, и тікаю, и тремчу уся, якъ вінъ прийде, а то не жаль мені и дівовання мого, — тільки й думки, колибъ вечоръ, колибъ скорішъ ёго побачити.

Довго нихто не знавъ про насъ. Паничъ не такъ часто почавъ до дядька ходити, бо я що-ночи до ёго виходила. Надіну хутранку, вийду, сядемо у садочку, та й просидимо цілу нічъ.

Тоді саме хвістата зірка на небі проявилась, — сама маленька, якъ и инши зірки, а хвістъ широкий та довгий, простягсь черезъ усе небо.

Було питала ёго, що се за зірка така, а вінъ усе було дурить. »Се — каже — вона, мабуть, провинуватилась, такъ їй хвістъ и почепили, нехай тягає.

Перша тітка дозналася про мое безчестє, бо ніч не сплю, такъ цілий день и куняю; а далі Степанъ пробрехавсь якось Стесі, а та по цілому селу рознесла:—у її чи не було думки, щобъ самій изъ паничемъ зазнатись.

Та й безъ того — де вже у людей вкрасти?

Тільки и балівъ на селі, що про мене, безщастну: де йду, усі неначе за відмедемъ слідомъ біжать,—та мені що до їхъ? байдуже! мені тільки аби вінъ у-вечері прийшовъ.

Тітка було усе мені очі паничемъ довбе, такъ уже дядько оступивсь, настрахавъ її. — Колибъ, — каже, —я дівкою бувъ, я бъ самъ поступивъ для такого пана. «—Вінъ такъ панича уподобавъ, що колибъ паничъ загадавъ у цельку лізти, мо бъ и полізъ.

Осень—весілля, а я й по весіллямъ не хожу; цілий день місця собі не найду и прости не хочетця, шити тожъ: вінъ зъ думки не сходить. Настає вечоръ, я вже у квартирку й визираю. Рипнутця ворота, вибіжу: вінъ. Хутко минула и Пилипівка и Різдво й м'ясиці, я й не вгадала якъ наставъ великий пістъ; весело мені було се время, —що вечоръ вінъ біля мене, та й любивъ таки вінъ мене, дуже любивъ. Навезе було мені усякихъ подарунківъ, гостинцівъ: —я, —кажу, —тобі не продалась, на що ти мені се надававъ? гріхъ мені буде за сей скупъ: вічно на тімъ світі вінъ передъ душею стоятиме.

— Що, — откаже вінъ, —сі гостинці? Я бъ душу свою винявъ, та давъ тобі.

Думала я, дурна, що й до-віку такъ буде, що до-віку будемо у ночі сходитись; що кінця нашому кохання не буде.

У нїсть постерігла я, що не той вінъ ставъ. То, було, цілу нічъ зо мною просидить, а то почавъ приходити неначе на панщину, —заразъ и тікає.

— Ніколи, — каже: — засплю, а въ мене гості. — Далі и зовсімъ мало почавъ наvertатись. Зразу я усе плакала, бо вже почуло серце, що наставъ кінець мойму щастю. Недурно кажуть: *Панське кохання—гірке горювання*. Що я поплакала! и не перелічишъ того, а далі вже й слізъ не стало; бігаю по хаті неначе божевільна: — колибъ вечіръ, колибъ швидче, мо прийде; — тоді-то й зазналась я изъ сімъ склянимъ богомъ... нового коханка собі знайшла. Не сплю, було, цілу нічъ, думаю: мо въ ёго гості, нерано прийде, —усе сама себе дурю; за-світить тітка на досвітки; а я усе дожидаю; а якъ уже розсв'яне, то випью зъ-дебела на самоті та й сплю до вечора.

Прийде вінъ; де те й горе, де ті слёзи подінутця! — зновъ повеселію, зновъ така думка, щобъ або вмерти, або бігти за імъ на край світа.

Настала весна — Великъ-день; почавъ вінъ що-дня ходити: — у шість, — каже, — черезъ грязюку нечасто ходивъ. — Такъ-то вінъ любивъ мене!.. я бъ до ёго, колибъ трéба, черезъ пекло пішла, а ёго грязюка не пускала. Та й ставъ не такий вже вінъ, якъ зпершу бувъ, надокучила я ёму.

На хоминому тижні, зовсімъ не ставъ ходити вінъ; нема одну нічъ, нема й другу, и треттю, и четверту, и п'яту, мо бъ я й вмерла зъ жалю, або втопилась, — тільки чárка и держала на світі.

Не втерпіла: побігла у панеський двіръ; біжу наче скаженна, того й не бачу, що усі зъ мене регочуть; була бъ на впростець у будинки ускочила, такъ лакей не пустивъ. — Куди ти, — каже, — лізешъ тутъ и пани и панночки.

— Де вінъ, — питаю: — ёго хочу побачити! — Постерігъ лакей, що я зъ глузду зъїхала. Покликавъ пана.

Ажъ злякався вінъ, якъ подививсь на мене: така я страшна за сі дні стала.

— Иди, — каже — до-дому; у ночі безперемінно буду. — Поцілювавъ мене: — иди, — каже, — иди; негарно, якъ тебе мої родичи побачуть. Мені соромъ буде.

Ёму соромъ, ёму! А у мене жъ хіба душа не людська, не однака? Мо й ще чистішша: — не я ёго, вінъ мене зъ розуму звівъ! Ёму соромъ! вінъ же нарубокъ, панъ, багатий! Що ёму до людей? не вінъ до їхъ, вони до ёго горпнутимутця, ще й похваляють за те, що загубивъ вінъ вікъ дівочий! Не я перша, не я остання. Мені якъ було дивитись людямъ у вічі? Мені, бакъ, и сорому нема! Де той соромъ у мужички візьметця? Ій—щó! Вона и у-день побіжить у панеськи будинки. Соромъ ёму!.. хіба за те, що я ёму отдала свою душу, що вподобала ёго... а більшъ який же відъ мене ёму соромъ?

У Сохвіні — заблищали, очі неподобно гарна була вона теперъ. Вона узяла пляшку, сама насипала чарку и випила. — Се въ мене теперъ таки думки, бо ажъ за серце бере, якъ згадаю, а тоді я зраділа, що побачила, що ёму нічого не сталося, що прийде у-вечері.

Надъ-вечір'я тітка и дядько поїхали у Кобзарі до родичівъ. Зосталась я сама, сижу, та усе визираю. Ажъ иде вінъ.

Вискочила я до ёго, обняла ёго, та й зомліла на шні.

Сівъ вінъ, та щось невеселий, понурій.

— Чи знаєшъ, Сохвие, що я робивъ сі дні?

— А що? — питаю.

— Усе у карти гравъ, на твоє щастє ось скілько вийгравъ — поховай!

Витягъ вінъ изъ кешені два папірчики, абидва новіусенькіі, и на обохъ неначе веселка намулѣвана. Я не хочу брати.

— Бери, — каже: — колибъ я бувъ проигравъ, то бъ узавъ твою хутрянку та й заставивъ. Витягъ вінъ у мене зъ кешені ключъ, одчинивъ мою скриньку, та й поховавъ туди гроши. Неначе шуткує, та сміється, а я бачу, що щось важке у ёго на серці.

Питаю ёго: чому се ти такий невеселий? — Помовчавъ вінъ трохи, а далі й каже: — Ой, не казавъ би тобі, та треба; нема що робити, ніде правди діти. Іду я.

— Такъ що, — кажу, (а серце якъ не вискочить), — забери и мене зъ собою.

— Не можно, — каже, — іду на войну, а тамъ жінокъ и дівчатъ не приймають.

Я такъ и остовбіла, — не можу й слова промовити.

Почавъ вінъ мене ціловати, а самъ плаче такъ гірко: — Ще не разъ, — каже, — поїду; не журись бо. Не нуди серця. Якъ журитись, вишємо лучче по чарці.

Присиловавъ вінъ мене; я вишила и очуняла.

— Слухай, — каже вінъ, — Сохвие, що я казатиму. Знаєшъ ти Остапа Пилипенка? вінъ тебе свататиме. Иди за ёго. Парубокъ вінъ плохий, хозяйстливий, не докорятиме вінъ тобі; — буде у васъ и худоба и діти. Житимешъ, якъ и люде. Не журись!

Сей Остапъ, ще якъ я изъ паничемъ не зналась, думавъ мене сватати. На улиці такъ було до мене й вьязне.

— Ні, — кажу, — не жити мені на сѣму світі, коли ти мене покидаєшъ!

Злякавсь вінъ; а въ мене така гадка була, що або завіситись, або втопитись. Постирігъ вінъ, що въ мене на думці, бо почавъ мене частувати, и самъ пье, якъ я й зроду не бачила. Начастувались ми такъ, що й поснули. У-ранці пріїхавъ дядько; побудили насъ. Паничъ покликавъ тітку у сїни, побаякавъ щось изъ ею; почала й тітка мене всовіщати. А дядько мовчить, тільки люльку смалить. Горілка тимъ часомъ бреде, та бреде. Тутъ ще й дядина пришла Федчиха, а потімъ и дядько. Напались на мене, заторопили зовсімъ, а тутъ ще й у голові шумить. — Добре, — кажу, — шійду.

Дядина заразъ изъ хати. А вже перано, темно. Чую—ажъ старости озиваютьця. Паничъ вийшовъ на задвірокъ. Увійшли старости, почали свої речі, далі и присіпались: давай рушники, та й годі. Не знаю вже, якъ я тії рушники подавала, п'яна трохи була. Поскликали родичівъ, запили могоричъ, поросходились, а паничъ усе на задворку. Побігла я до ёго, почавъ вінъ мені дяковати, цілує, пригортає мене: — ти — каже, — мою душу ослобонила.

Се у неділю було, а у середу повинчали насъ, бо піпъ одіздивъ кудись...

До самого дівчъ-вечора я зъ горілки не виходила, бо паничъ усе у нашій хаті сидівъ, на часъ до-дому навернетця, та й зновъ до мене. Дядина, та дядько тожъ зъ нашої хати не виходили, усе боялись, щобъ я не одкинулась. Думали — аби повинчати, то вже я мушу щасливою бути.

Повинчали насъ; пішла я по дружкамъ. Подивлюсь я на свого молодого: вінъ и молодий бувъ и неначе й гарний, та якъ згадаю панича, серце якъ не перерветця; а тутъ дріжки частують; ажъ тецерь соромно—у вечері корогвай ділять, а я прещьняенна за столомъ сижу, тільки куняю. Се така молода чесна!... Перейшла я жити до тестя. Нудно мені; тільки якъ побіжу у шинкъ, та стебону, то й повеселію. Що мене тестъ усовіщавъ и бивъ, лає було разъ-у-разъ, зовиці зъ мене сміютьця, паничемъ докоряють и чоловіку моєму очі довбуть; тільки вінъ, бідолашний, було й не сміетця зъ мене, убачить, що я плачу: — годі тобі, — каже, — Сохвие, плакати: горюваннямъ старого не вернешъ; покинь, моя голубко, горілку пити; се на тебе й нудьга зъ похмілля насідає; погано такъ робити, люде сміютьця.—А я й не дивлюсь на ёго. Заридає було, сердега, а я ще й радію: не я одна, — думаю, — у світі безталанна. Такъ я ёго зненавиділа, гідко й дивитись на ёго. Увъ осені вмерла тітка. Перебрались ми на батьківъ курінь. Тутъ мені воля на-стала, ніхто мені не вказъ. Чоловіка я й ухомъ не вела. Занедужавъ вінъ, пропасниця, чи що, приключилась, а далі такъ рознемігся, що и не ветає вже, — стогне. — Ось, — думаю, — слухатиму, якъ ти стогнатимешъ. Одяглась, гроши яки були узяла, та зъ хати. — Куди се ти, Сохвие? — озвався вінъ: — не кидай бо мене самого; якъ идешъ, то хочъ сестру покличъ. — Я не слухаю, та зъ хати, — понесе мене чортяка твого гаспедового батька, — щобъ лаївсь.

Тоді саме у Кобзаряхъ храмъ бувъ, Микола. Гуляю я на храму, ночую у накритки знаймої, а про чоловіка и гадки нема.

На четвертий день, чи що, прихожу до-дому, ажъ вінъ на печі замерзъ: наче залізний ставъ.

Поховала я чоловіка, та зъ того часу и живу такъ, якъ бачите.

— Щожъ изъ паничемъ сталося? — попитавъ я.

— Приїздивъ вінъ торікъ изъ жінкою. Бачить я ёго не бачила, бо зновъ кудись поїхавъ; грошей мені Степаномъ передавъ, та я садъ застала, отъ-сей, такъ викупиввъ.

Сохвия вмовкла. Я задумась.

— Ё! годі намъ журитись, та старе згадувати; випьемо, паничу! насипайте лишень.

Та по чароцці,

Та по пароцці,

Та по стакану,

Щобъ наша душенька стала на стану!

Заспівала Сохвия, насипаючи сама собі чарку.

Митро́ Олельковичъ.

6-го Лютого, 1862 року.

ПТАШИНА ПІСНЯ.

(Зъ Андерсона).

Увъ одному великому городі, въ тіснихъ мурованихъ острозі, здавня сидівъ неправдиве осужений чоловікъ. Лихі люде закинули ёго въ куну, та ще й заклали въ кайдани.

Острогъ той, звісно, бувъ пліснявий, темний и холодний. Замість по-стелі, далі сіромі оберемочокъ гнилої соломи и годовали ёго хлібомъ та водою. Багато роківъ оттакеньки вінъ висидівъ; нудьга звичила чоловіка — ставъ блідий, хісткий и недужий. Якъ на те, и сонце наче забуло ёго — коли-не-коли, опі, гледі, зазирне на хвилинку, крузь залізни штаби, у тее віконечко, та чимъ-дужъ и тікає; свіжий вітерець тежъ бувъ не заходний до острогу, — часомъ духъ займало у живої душі.

Сумно, сумно робилось тому чоловіку, якъ було згадає про родичівъ своїхъ любихъ та щирихъ, про діточокъ коханихъ: — забули вони мене, дума собі, а мо вже й лічать умерлимъ... И холодні слізи тихенько котились на сирі долівку. Що-то дітця на світі? Що-то дітця на долівці?!

Отаке згадуючи, підступивъ вінъ одного разу до свого єдиного віконця. На дворі починало вечоріти; сонечко саме ховалось за далєкий гаєкъ, и червонимъ проміннямъ облявало ёго вершечки; люде сновались по вулиці: инший їхавъ, инший йшовъ — кому якъ припало. Острогъ містився на високимъ шпилі — и люде здавались маленькими. Голосно обізвався невольникъ до вольного люду, та тільки ті люде ёго не почули. Въ блакитнімъ небі грали усяки птиці, и на той часъ, передь самимъ вікномъ, розплатавшись на крилахъ, пливъ орелъ.

— Орле, орле, — гукнувъ невольникъ: — сядь на моє віконце, та розкажи, що дітця на землі, — проспівай мені свою пісню!

— Шкодá, одказавъ орёлъ: віконце твоє дуже мале проти мене, нігде мені поміститись. А що витворяють на землі, не мене пита́й: я рідко спускаюсь на зéмлю; гніздо своє мо́щу на великихъ скеляхъ, на кру́чахъ страшéннихъ, и на старіхъ помóрхлихъ дубахъ, — мощу я геть-геть відъ лю́ду, бо въ їхъ пагáний звичай — у чужій хáті господарювати; и піснi-тобі не заспiваю: ти на землі, а я за-для піснi підно́шусь въ незгрунто́ване нéбо, и мене слýха одно вічне сóнце....

И на ширóкихъ крилахъ орёлъ піднявся високо-високо и вгорі́хъ зникъ изъ очей.

Ажъ ось и лéбідь нагодився.

— Лéбедю, лéбедю! розкажи мені, що дієтця на землі, — проспiвай мені свою пісню!

— Шкодá! — одказавъ лéбедь: — не мені розка́зувати про зéмлю: вода чиста, погóжа, узелéнихъ очеретахъ, віростила мене, вона моя хáта, вона моє по́ле; я раннімъ ранкомъ, якъ займа́єтця сві́тъ и вода почина́є жéврити, гóлосно грегóчу світу на добри́день; не заспiваю тобі й піснi, бо моя пісня не розва́жить твоє́ї тóги: я спiватиму її собі, въ остáнній часъ мо́го віковáння....

И лéбедь попрямо́вавъ до рідного ста́ву; тільки відко́ було, якъ сяли е́го білі кри́ла.

Зашумiвъ табу́нь горобцiвъ.

— Горобчи́ки, горобчи́ки! сядте на віконце, та розкажіть мені, що дієтця на землі; а коли — то й піснi заспiвайте!

— Чижи́въ, чижи́въ! ось на́ша пісня... чижи́въ, чижи́въ, намъ ніколи й сiє́ї спiвати: намъ ще трéба позби́рати зерня́тка, котрі міро́шники нехóтя росíпавъ.

И шугну́ли — немóвъ їх и не було.

Ажъ ось, зне́тельки, шóрхнула малéнька сiре́нька пта́шка, майну́ла разiвъ кiлька бі́ля віконця, и сiла на залíзній кра́ті.

— Здо́ровъ, соловéйку! Спаси́бі, що хочъ ти одви́дуешъ мене; заспiвай мені, дру́же, піснi: неха́й же я почу́ю що дієтця на землі!

— До́бре, бра́те, я заспiваю тобі що дієтця на землі, — почáвъ соловéйко; и пісня е́го розли́лась на-о́круги и досягáла до го́ремъ-уби́того сéрця; нево́льникъ запла́кавъ — да вже тiми слíзьми, котрі зогрiвають ду́шу; у́павъ на солóму — и все пла́кавъ и все слýхавъ.

Ось-що спiвавъ соловéйко:

»Сві́томъ-ранé ї́ко́ було свіже́нько; я прилетiвъ у тво́й садо́чокъ, сiвъ проти розчи́неного віконця на зеле́ній кали́ні, и все спiвавъ и спiвавъ.

Бачивъ я, якъ у колісці спавъ твій хлопчикъ; делі вінъ прокинувся, зглянувъ на мене своїми карими очима, и, слухаючи мою пісню, спитавъ — де тато, де тато?

»Згадують тебе твої родичі; глибоко імъ въ серце запала твоє неволя; вони люблять тебе, й якъ люблять! Въ їхъ тільки й думки, якъ би то тебе побачить. Не подавайся! — Бóгу звісно, що ти невинний и хутко тебе визволять твої жъ-таки здрáйці; и ти знова вийдешъ на вольную волю, и люде зновъ тебе приймуть до своєї хати.

»Дітки твої тебе приголублять... и тихимъ гарнимъ літнімъ вечоромъ, сидючи на рундучку, ти розказуватимешъ дітямъ про свою неволю; а останній промінь сонця пильно згляне на тебе и розвážить твої думи.

»За довгі зимні вечори ти навчишъ їхъ не попускати лихимъ людямъ лихо коїти, навчишъ просить Бóга, щобъ навернувъ їхъ на добрий пýть, и щобъ усі люде кохались, якъ браті рідни.

»Діти послухають тебе, и якъ повиростають — и що то за гарні люде вийдуть: сироти знайдуть притулокъ въ їхъ хаті, голодні знайдуть хлѣбъ и до хлѣба.

»И довго, довго житимешъ ти на світі, и не разъ твоє серце затѣха, дивлючись на новий нащадокъ; — голова твоє побіліє, а на душі буде весело й ясно.

»Якъ умрешъ ти — не одне серце заплаче по тобі и помолитця по душі твоїй; однесуть тебе на зелене гробовище, и у той день небо розкриється, и сонечко заєє, щобъ въ останній разъ глянуть на тебе.

»Могилу твою устѣлють квіти; у головáхъ зацвітуть васильки, гвоздички, чебрець, нагідки; у ногахъ зазеленіє зеленій барвінокъ; хрестъ оповіють рожеві куші, а я співатиму на твоїй могилі....»

Л. Я щ ен ко.

ЗЪ НАРОДНІХЪ УСТЪ.

I.

ДВА БРАТИ.

У багатого пана було двое синівъ. Старшенький удався собі тихий, слухняний, все за книжкою сидівъ, а меньшеньке,—таке вродилось швидке, шаловливе,—тільки ёму й діла, що гася було по господі, шпурляє каміннямъ та собакъ бє. Разъ, иде старецъ побиля двору, въ сімряжці, а меньшенький паничъ вихопивсь на вулицю и давай цьковать ёго собаками. Ну, сказано, собака и на владика бреше; отъ вони й рвуть, а старецъ уговорює панича: »грїхъ тобі«, каже, »сїнку, згнушатись надъ старими людьми; за сє«, каже, »Богъ тебе покарає!« А паничъ щє гіршъ цькує и язикъ ёму висолоплює, такъ-що старецъ годі вже поучати, та скорішъ на втікача. Розсердився той старецъ на меньшенького панича, та заразъ святому Петру и пожалівся: »святий Петре«, каже: »покарай ёго за мене, щобъ вінъ, ледащо, десятому закававъ, якъ цьковать старихъ людей собаками!« А Петро й каже: »добре, тільки не заразъ; теперъ воно ще дурне хлопця, не зрозуміє тиї й кари; а отъ, якъ виросте, то вже хибя тогді.«

Повиростали паничі, а тамъ, якъ померъ батько, то вони поділились худобою, поженились, и сами стали житъ панями. Старшому Богъ у всьому помагає: посіє пшеницю, то вона виросте заввишки зъ чоловіка, и по четверті зъ копи зерна дасть; а у меньшого—або градомъ вибє, або оврахъ понівичить. Старший збудовавъ караванъ, и жене таку горілку, що люде зо всіхъ слобідъ ідуть до ёго купувати, а у меньшого така смердюча, що й до носа ніхто не донесе. У старшого степи вкриті гуртами, отара-

ми, табунами, а у меньшого усе видохло и перевелось на нівіть-що. Тільки й дає ёму Господь діточокъ: що рѣкъ, то й прорѣкъ; народилося їхъ зъ п'ятнадцятеро. Старший братъ и негадки собі, лежить, та загіба гроши лопатою: усе ёму Богъ дає; а меньший працює, якъ риба объ лідъ побивається, а нічого не вдіє, ні въ чому нема ёму талану. Все сиродавъ, щѣ въ ёго було: и стени зъ хуторами, и гаї, и такъ знищавъ, що нема въ ёго ні одєжини, ні шматка хлїба. Голодна дїтвора голосить, а вінъ зъ жінкою сидить та плаче. Плакавъ, плакавъ, а далі й просить свого янголя-хранителя: «Змилуйся», каже, «хочъ ти надо мною! Полеги до Господа, та вїмоли мині зъ дїтками хочъ по шматочку хлїба!» Полетївъ янголь и розказавъ Господу, яке лихо терпить меньший братъ, та й каже: «Боженьку мій милий, дай їмъ хочъ по шматочку хлїба!» — «Добре», каже Богъ: «нехай же вінъ иде до старшого брата, и попросить хлїба; якъ не дасть, то нехай у нєго молотить зъ коробки; якъ же й зъ коробки не дасть, то нехай зъ нимъ такъ згодиться: щѣбъ тільки те зерно прийшлося на ёго долю, которе впаде ёму въ постолн, якъ вінъ молотїтиме.

Прийшовъ меньший братъ до старшого, а той сидить на рундучі, такий гладкий та ситий, сказано — багатий; тільки уздрївъ свого брата, заразъ вставъ и сховався въ будинокъ. Черезъ яку тамъ годину, висилає спитать, чого брату треба? Отъ, меньший и каже: «Прийшовъ до брата попросить шматокъ хлїба — собі и діткамъ моїмъ.» А старший братъ вибігъ на рундукъ, та й крикнувъ: «Женїть ёго зъ двору!» Меньший зновъ просить: «Братїку мій, дай мині хочъ зъ коробки молотить!» — «Не дамъ», каже старший: «який зъ тебе молотникъ? ти мині тільки повичишъ пшеницю!» — «Ну, якъ такъ», каже меньший, «то нехай тільки те зерно буде мое, яке понаде въ мої постолн!» Старший братъ засміявся та й каже: «Добре; дайте ёму молотить зъ тнєї скирди, щѣ затекла и миши поточили.»

Молотивъ бїдолаха цілісенький день; у-вечері роззувся, дивитця — въ постолн заскочило тільки два зерняточка. На другий день молотивъ — принїсъ три зернини; на третій — чотирі; щѣдня прибувало тільки по одному зернятку. Оттакъ молотивъ сердега цілісеньку зіму, и намолотивъ тільки зъ-пригорщъ пшениці. Вернувся до-дому; жінка зъ дїтьми вийшла назустрічъ, и не пізнали сердешного: одъ праці висохъ, вичахъ, ажъ очн ёму въ

лобъ позападали, и такъ ослабъ, що ледві до своєї хати припхався. Голодні діти обступили батька, просять хліба, а вінъ імъ и показує пригорщъ пшениці що вимолотивъ; а слёзи такъ и капають на ту пшеницю. »Бачите, діточки«, каже: »більшъ слізъ витекло и трудового піту, якъ тихъ зернять, що для васъ на-молотивъ; слёзами жъ«, каже, »нікого не нагодуешъ, а одъ трудо-вого піту ніхто ще не сидівъ голодний,— тільки я зъ вами, мої безталанні діточки!« Далі и каже янголю: »що мині на світі ро-бить зъ сією пшеницею: змолоть та спекти, то й одному їсти ні-чого?« Полетівъ янголь до Бога и пита: »що робить меньшому брату зъ тією пшеницею, що вимолотивъ?«—»Нехай«, каже Богъ, »попросить у брата землі и посіє.«

Зновъ потягъ меньший братъ до старшого. »А чого тобі тре-ба?« пита старший: »чи не схотілось ще съ постала молотить?«— »Ні«, каже меньший: »прийшовъ до тебе просить земельки, щобъ посіяти ту пшеницу, що зъ ласки твоєї намолотивъ«. — »А ба-гацько намолотивъ?« пита старший. »Ось скільки«, каже меньший, и показує ёму ту пригорщъ. »Добре«, каже старший,—а самъ ре-гочеця, ажъ за живіть беретця: »дамъ тобі землі скільки душі твоєї завгодно! Иди жъ у царину,—тамъ есть ланъ десятинь въ п'ядесять, а може и більшъ буде: то коли достане сієі пшени-ці, то хочъ увесь засівай,—нехай тобі Богъ помагає!« Подяковавъ меньший братъ старшого, пішовъ собі до того лану та й почавъ сіяти. Сіє та й сіє, — відкиля та у Господа й пшениця беретця, не-наче зъ рукава сиплетця, якъ дощъ шумить. Цілісенький день сіявъ, ажъ поки всёго лану не засіявъ, ище й осталося зъ пригорщъ, стіль-ки, скільки й було. Такъ вже, бачите, давъ ёму Богъ милосердний. »А що«, спитавъ старший братъ, побачивши меньшого: »чи ста-ло тобі лану? (а самъ сміетця). »Ні, не стало«, каже меньший: »ось скільки ще осталося пшениці.«—»Брешешъ«, каже старший: »ти мабуть не сіявъ, бо стільки мині й вчора показувавъ.«—»Піди, подивись«, каже меньший, »коли не ймешъ віри«. Поіхавъ старший въ царину; дивитця, ажъ справді, увесь ланъ засіяний и заволо-чений. Що воно за причча така, подумавъ собі, та й каже: »по-бачимо, який зъ сёго пива буде квасъ!«

Не забаромъ зійшла пшениця, така густа та рясна якъ щіт-ка,—ажъ весело на неї глянуть; а та, що на лану старшого бра-та, ледві зъ землі вилазить, жовта и позакручувалась. Завидно

стало старшому брату,—отъ вінъ и каже: »Ні, вже, вибачай, брате, не оддамъ я тобі сього лану,—бери мій«. Нічого робить меньшому; прийшовъ до-дому та й плаче. Полетівъ янголь до Бога; »такъ и такъ,« каже: »старший братъ обіжає меньшого: що звелишъ робити бідоласі?« А Богъ и каже: »Нехай бере братівъ ланъ, а сей я градомъ вибью.«

Недовго и втішався старший братъ одібранимъ ланомъ: набігла хмарка,—якъ учистить градъ зъ курине яйце, всю пшеницю до стебла вибивъ. Розсердився старший братъ. »Се«, каже, »ти мині таке нещастя привієсь: зроду сього зо мною не було; не хочу твого лану,—я свій назадъ беру!« Зновъ заплакавъ меньший братъ и зновъ янголь полетівъ до Господа за порадою; а Богъ и каже: »Нехай не журитця: я зроблю его ланъ такимъ, якъ и бувъ.«

Пославъ Господь хмарку на вітолочений ланъ, вона ёго и теплимъ дощами скропляє, и вкрива, по холоднимъ зорямъ, и вітерцемъ продува, стереже ёго, пестує якъ рідна матіръ свою дитину. У Бога, кажуть, усе за дверима: відкиля що й взялось! и пшениця розрослась и заколосилась на-вдвовижу. Ажъ ось иде Петро зъ старцемъ по-надъ тимъ ланомъ, а старець и каже: »Подивись-лишень, святий Петре, яку Богъ пшеницю вродивъ: зроду такої не бачивъ!« А Петро й пита: »А знаєшъ, чия се пшениця?«—»Не знаю«, одказує старець. »Се того чоловіка«, каже Петро, »що цьковавъ тебе собаками«.—»Глянь!« подумавъ старець: »не багатько жъ буде ёму користи зъ сієї пшениці: я такъ зроблю, що скільки бъ вінъ кіпъ не навантаживъ на візъ, то більшъ зъ нёго не вимолотить, якъ одинъ тільки мішочокъ«. Зрозумівъ сю ёго думку святий Петро та якъ вернувся до себе, заразъ и попросивъ Бога послать до меньшого брата янголя. »Скажи«, звелівъ ёму Богъ, »щобъ вінъ, якъ буде перевозить пшеницю, більшъ не клавъ на візъ, якъ по одному снопочку.«

Зжавъ меньший братъ свою пшеницю и перевізъ якъ ёму звелено. Ставъ молотить: що вдарить ціномъ, такъ ёму мішокъ пшениці и висиплетця. Позасипавъ повнісенькі закрома, ище й здоровенні вороха стоять на току,—нікуди вже й ховать. Зновъ иде Петро зъ старцемъ побіля току меньшого брата, а старець и каже: »Дивись-лишень,« святий Пётре, »скільки Богъ давъ сёму чоловікові пшениці; та яка жъ гарна та чиста, нема въ неї ні зани, ни ку-

кілю». — «А знаєшъ, чия се пшениця?» пита святий Петро́. «Не знаю, одказавъ старецъ. »Се того чоловіка«, каже Петро́, »що цьковавъ тебе собаками«. — «А щобъ вінъ не діждавъ, зъ сієї пшениці, хлібъ Божий їсти!» скрикнувъ старецъ, — ажъ почервонівъ зъ досади: »щобъ той«, каже, »подавився першимъ шматкомъ, хто ёго й їстиме!» Зновъ попросивъ Бога святий Петро́, зновъ пославъ Богъ янголя до меньшого брата: »скажи«, каже, »ёму, щобъ вінъ напикъ зъ пшениці буханцівъ, и, крий Боже, щобъ не ївъ и не куштувавъ які вони, а нехай несе їхъ у церковь Божу и роздасть старцямъ«. Напикъ меньший братъ буханцівъ повнісеньку торбу и понісъ въ церкву. Якъ скінчилась служба, отъ вінъ и вийшовъ на цвинтаръ, а той старецъ сидить собі зъ-краю и протягує руку и голосить: »Христа ради!» Отъ, меньший братъ и давъ ёму першому буханецъ; а старецъ трошки проголодався, хіпъ той буханецъ, укусивъ та, не розжовавши гараздъ, хотівъ проковтнуть, та й подавився. Тутъ инші старці почали ёго въ спину штовхати, — хто кулакомъ стусоне межі-плечі, хто кистилемъ ткне підъ ребро, хто затопить по потилиці, — на силу вибили ёму зъ глотки той шматокъ. Стрівся старецъ зъ Петромъ, та й каже: »Яка, сёгодні, зо мною кумедна причча трапилась: трохи бувъ на смерть не подавився!» А Петро́ ёму й каже: »Се тобі, старче, такъ Богъ зробивъ, за те, щобъ другому не бажавъ давитись. Розсердився-еси на дурне хлопцятко, що цьковало тебе собаками, та й ставъ вадить чоловікові, котрий на своїмъ віку доволі принявъ того лиха, а не зробився жъ ледащомъ. Та ще хотівъ, щобъ вінъ подавився першимъ кускомъ хліба, добутого слёзою и трудовимъ пітомъ!» — «Господи!» сказавъ тоді старецъ: »Ти одинъ и милосердний, и справедливий! помилуй мене грішного; ніколи вже не буду вадить тому чоловікові, которого ти милуєш!»

Съ тіі пори, перевернулось щасте братівъ. Меньший ставъ багатіть, а старший все стративъ и прийшовъ до меньшого голодний и холодний, за шматкомъ хліба. Меньший принявъ ёго якъ брата рідного, бо зкоштувавъ на своєму віку гіркої, такъ знавъ що́ таке лихо; — наділивъ ёго землею, скотиною, построївъ ёму будинокъ, а самъ ще багатший и щасливіший ставъ.

II.

ДУРЕНЬ.

Скорішъ дурень одурить розумного,
якъ розумний дурня на розумъ на-
веде.

(Приказка).

Бувъ собі дідъ та баба, а въ їхъ було три сині: два розумнихъ, а третій дурень. Старі були собі заможненькі хазяині, и якъ повмірали, то zostавили діткамъ чимало-таки худобоньки, а особливо тиеі скотини. Живуть розумні брати поживають, всімъ тимъ добромъ користуютьця, а дурневі нічого не дають. та ще й орудують імъ, неначе наймитомъ. Отъ, разъ, дурень и пита своїхъ братівъ:

— А що, братіки, чи будемо ми коли ділитись, чи ні?

— Чомъ не поділитись, — одказують розумні брати: — тільки, коли тобі схотілось того розділу, то вже самъ и діли, та гледи, якъ ти нерівно насъ поділишъ, то ми тобі нічого не дамó, та ще й зъ господи у-три-вирви проженемо!

— Добре, — каже дурень: — заплітайте жъ собі загоны, а я собі заплету; и якъ у-вечері зъ поля приженуть скотину, то въ чий загінъ піде, того вона й буде: нехай, — додавъ, — самъ Богъ насъ поділить!

Згодились брати и стали городить загоны; розумні позаплітали собі високі та просторі, а дурень заплівъ собі лозою такъ невеличкий захистокъ. У-вечері, якъ пригнали череду зъ поля, то вся скотина, скільки її не було, такъ и пішла у дурнівъ загінъ, неначе хто її туди загнавъ. Повернулись брати у хату, та й замислились; поставили вечерю; дурень же тріска, ажъ за ушами лящить, а розумні брати, сидять собі похнюпившись и кришки у ротъ не візмуть. Наївшись, дурень подяковавъ Богу, та й каже своїмъ братамъ:

— Якъ бачу, мої братіки, вамъ дуже жаль вашої скотини, такъ не журітьця: візьміть її собі, а мині віддайте тільки: отту драбнячасту кобилу.

А въ ту добу умерла у нихъ дядина, стара бабуса, що зъ ними такъ й жила.

— Такъ, — каже дурень, — я її повезу у слободу, та тамъ, якъ слідъ, и поховаю.

— Бери, — одказали брати засміявшись, — хочъ на шию ту драбинчасту собі повісь!

Убравъ дурень гарненько мертву и повізъ на базаръ. Привізши, посадивъ її на возку, підперъ у спину цурупалкомъ, щобъ сиділа; накривъ платочкомъ голову, ажъ по самі очі, та купивши яблукъ и поклавъ кругомъ неї, буцімъ то баба продає яблука, а самъ уклався підъ возкомъ спати, та знай поглядає окомъ що кругомъ ёго дієтця. Де-яки миряне, проходячи побіля старої, спитають: «по чімъ яблука?» та бачуть що вона мовчить, и йдуть собі дальшъ: и безъ неї, на базарі, багацько яблукъ; коли йде панъ, підійшовъ до возка, та й пита:

— А по-чімъ десятокъ яблуківъ?

Мовчить стара.

— Позакладаю! — гукнувъ панъ, — не чуєшъ, чи що? По чімъ десятокъ, питаю?

Мовчить стара, не ворухнетця и не гляне на пана, буцімъ не хоче зъ нимъ розмовлять, не хоче й глянуть на ёго.

— Кажі жъ, матері твоїй сто чортівъ! — гримнувъ панъ розсердившись, та черкъ мертву по пиці, а вона опукою зъ возка, и ніжки відкидала.

А дурень якъ схопитця, якъ наробить репету:

— Охъ мині лишечко!... матінку мою убивъ!

— Цить, дурню, — шопотить панъ: — на тобі сто рублівъ, тільки мовчи!

— Не візьму и двісті и триста, — репетує дурень...

— На тобі п'ятьсотъ, тільки мовчи!...

— Давай тисячу, — каже дурень: — не даси, такий гвалтъ підійму, що.... калавуръ кричатиму!

Нічого робить пану, тиць ёму скорішъ у руку ту тисячу, та відрізавши поли, яко мога відъ ёго. Перелічивъ дурень грошки, сховавъ у кишеню, та поклавши дядину на возокъ и повізъ до попа. Купивъ труну и поховавъ її, якъ слідъ, по християнськи.

Повертаєтця дурень до-дому, іде черезъ гай, и щось дуже

замисливсь, и девять розумнихъ не вгадали-бъ объ чімъ вінъ коверзуе. Іхавъ, іхавъ, а тамъ звернувъ зъ дороги въ гущину, одирігъ драбинчасту, та, недовго думавши, узявъ, та й зарізавъ її; далі облупивъ, перекинувъ черезъ плече шкуру и потягъ собі пішки. Вже зовсімъ смерклося, посутеніло, якъ прийшовъ вінъ у якусь слободу, а до свого хутора ще далеченько; отъ вінъ иде вулицею и поглядує, у якій би ёму хаті заночовать. Дойшовъ до чиеісь господи, дивитця—у вікнахъ темно, зайшовъ зъ горіду, ажъ світитця у віконце. Підійшовъ вінъ до того віконця, заглянувъ, ажъ у кімнатці сидить на ліжку кацанъ, а молодиця така гладка, та гарна, ставить передъ нимъ макітру зъ варениками, а печена гуска, книші и пляшка зъ горілкою, вже стоять на столику. Тільки хотіла поставитъ молодиця макітру, а щось и затурготіло біля дверей:

— Жинко, — почулось: — відчини.

— Ой мині лихо, — зкрикнула молодиця: — чоловікъ приїхавъ! хотівъ бувъ у свата заночовать, та й принесла ёго нечиста мати! — Та се кажучи, скорішъ ті вареники и гуску зъ книшами у пічъ, а пляшку зъ горілкою на припечокъ у попіль. — А ти, — каже кацану, — лізь-лишень у кадібъ!

Кацанъ, підобравши поли, скорішъ у той кадібъ, а вона и прикрила ёго ряденцемъ.

Одъ віконця пішовъ дурень икъ дверямъ, віткнувъ иззавугла, ажъ біля дверей стоять два чоловіки, чекають, щобъ імъ відчинили. Одинъ зъ нихъ побачивъ дурня и пита:

— А що ти тутъ робишъ, чоловіче?

— Іду до-дому, та спізнивсь, — каже дурень, — чи не пустите у хату переночувать?

— Пустивъ би, чоловіче, та колижъ, бачъ, жинка и мене не пуска: спить, неначе навіки заснула.

Стали стукать у двері, гукать, коли чують—щось стогне у хаті; далі и пита:

— Хто тамъ?... Не просітця—не пущу: чоловіка нема дома!

— Та се жъ я! — гримнувъ чоловікъ: — отце заспалась, що и голосу мого не пізнаешъ!

Одчинила молодиця, — за живіть держитця обома руками и стогне.

— Що се зъ тобою, жинко? — спитавъ чоловікъ.

— Соняшниці, чоловіче, — заголосила молодиця: — охъ мині лишечко, ратуйте, ратуйте, духъ зъ мене пре! — та швидко у кімнатку, такъ и гепнулась на ліжку.

Увійшли у хату, засвітили каганецъ, чоловікъ стоїть якъ не самовитий.

— Оце, свате, пеня, — каже, ударившись объ поли: — жінка занедужала!

— Та воно, — каже дурень, — дасть Богъ, полегшає.

Посідали; хазяїнъ зъ сватомъ сівъ на покуті, а дурень, зъ своєю шкурою, притулився у куточку проти печи, та й мовчать; далі чоловікъ и пита молодицю:

— Жінко, чи нема у насъ горілки? треба свата почаствовать....

— И води нема, не тільки горілки, — одказала молодиця черезъ силу.

А дурень якъ забелькотить до свої шкури:

— Та цить, цить! кажуть тобі нема.

— Що ти таке шопотишъ, чоловіче? — спитавъ хазяїнъ, — зъ шкурою, чи що, розмовляєшъ?

— Та се, — озвався дурень, — вона мині каже, що на припечку у попелі захована пляшка зъ горілкою.

— Оттаке збреш! — зкрикнувъ хазяїнъ, та глянувши на свата и каже: — що се за чоловікъ, чи вінъ божевільний, чи що?

— Не знаю, — одказавъ сватъ: — недалеко до припечка, — подивись.

Уставъ хазяїнъ, шурхнувъ рукою у попілъ, ажъ стримить пляшка; витягъ, покоштовавъ.

— Справді, свате, горілка, — скрикнувъ: — Богъ мене побий коли не горілка! Оце диво, — каже дурню: — що се въ тебе, чоловіче, за шкура така?

— Кобиляча, — озвався дурень.

— Бачу, що кобиляча: такъ яка жъ вона розумна, — знає де й горілку ховають!

— Э, вона у мене усе знає! — пробубонівъ дурень.

— Одъ чого жъ вона усе знає?

— Атъ, роспитуєте... на здоров'єчко пийте, та й мині влийте!

Випили по чарці, по другій, и дурню дали; повеселішали; велике діло горілка!

— А що, жинко, — спитавъ чоловікъ: — чи нема чого повечеряти? їсти хочу, ажъ шкура тріщить?

— Нема, чоловіче, — застогнала жинка: — у мене, зъ самісенького ранку, и кришки въ роті не було!

— Та цить, навіжена, цить! — зновъ забелькотівъ дурень въ кутку.

— А що вона тобі каже? — спитавъ хазяїнъ.

— Отъ що каже, — отвітивъ дурень: — що въ печі стоять вареники, киші и печена гуска.

Глянувъ хазяїнъ у пічъ, ажъ справді: и вареники, и киші, и печена гуска.

— Оце кумедія, — скрикнувъ хазяїнъ, витягаючи зъ печи potravu: — що се въ тебе, чоловіче, за шкура така?...

— Атъ, — озвався дурень: — на здоров'я їжте, та й мині вріжте!

Стали вечерять, и дурня зъ собою посадили; дивлятця на ёго и на кобилячу шкуру, и не надивуютця. Повечеряли, и стали лагодитьця де кому спати лягать, а дурень якъ крикне:

— Та цить, скажена собако, цить!.. яке тобі діло?

— Що вона тобі каже? — спитавъ хазяїнъ.

— Атъ, — загугнівъ дурень: — якъ усе тобі розказувать, то дуже розумний будешъ!

— Будь ласковъ, чоловіче, скажи, що вона тобі каже?

— А то каже, що въ тімъ кадовбі, що ряденцемъ накритий, кацанъ сидить!

Схопився хазяїнъ, знявъ ряденце, зиркъ!.. якъ наробить ре-репету:

— Сидить, диявольський синъ!... Свате, дай помочи!

Вхопили того кацана за бороду, та за патли, виволокли зъ кадівба, давай ёго вихрить та стусовать, такъ-що сердешний ледві въ двері втрапивъ; далі до жинки:

— Э, жинко, такъ оттакі-то соняшники вхопили тебе за живіть?

Якъ давъ їй кілька ляпасівъ, такъ вона й одужала. Далі и каже дурню:

— Ну, чоловіче, що хочь бери, а продай міні твою шкуру: половину моєї худоби тобі за неї віддамь!

Довго торговались; дурень удававъ, буцімъ-то ёму не хотілось продавати тиеї шкури, а тамъ и згодивсь, за три паровиці волівъ, сто овечать, ще й повнісенький капшукъ карбованцівъ на придачу узявъ. Вернувся дурень до-дому; якъ побачили брати волівъ и овечать и питають:

— Чия се скотина?

— Моя, — каже дурень.

— Де жъ ти її узявъ?

— Богъ міні давъ.

Якъ показавъ ще гроши, такъ брати ажъ руки до-гори підняли, ажъ зацмокали.

— Хто се тобі, — питають, — надававъ стільки грошей?

— Богъ міні давъ. Аджешъ, — каже, — хиба не знаєте: розумний дбає, а дурня Богъ наділяє!

— Якъ такъ, — каже старший братъ, — то лучче бути дурнимъ якъ розумнимъ.

— Эге, — одказує дурень: — коли хочете, зробітьця дурнями, то й вамъ Богъ дасть.

— Якъже намъ зробітьця дурнями, — питають брати, — коли, бачь, ми розумни?

— Ать, — одказує дурень: — то важко дурню зробітьця розумнимъ; а розумному дурнемъ—якъ разъ плюнуть: на гору важко, а зъ гори шпарко!... Віддайте міні вашу худобу,—отъ и будете дурнями; аджежъ розумний скорішъ чуже загарба, якъ свое віддасть?...

— А що, брате, — спитавъ старший меньшого: — послухаємо дурня, ставемо й ми дурнями; може и намъ, якъ и ёму, Богъ дасть?

— Добре, брате, — одказавъ меньший: — послухаємо дурня.

Оддали брати дурню всю свою худобу, та й пішли у дурні; нічогісенько й на дорогу зъ собою не узяли,—якъ слідъ дурнямъ. Идуть брати та йдуть, переходять слободи, хутори, уже бъ не то що обідать, и полудновати пора: такъ ніхто жъ не запрошує и на дорозі нічого Богъ не дає. Уже такъ надвечіръ, прийшли вони у село, голодні и потомлені, не знають сердешні що імъ и чинить, ні-за-що купить и шматка хліба, а по-підъ вікнами

собакъ дратовать соромъ. Отъ вои и стали роспитувать людей, чи нема у кого якої роботи. Знайшовся такий чоловікъ, що купивъ на зрубъ гай, такъ найма робітниківъ лісъ рубати. Згодились зъ нимъ брати, за невеличку плату, бо сами шукали тнеї роботи, та переночовавши, на другий день, и пішли у той гай. Рубали, рубали, днівъ зо три, а на четвертий, якось зрубане дерево упало, та й забило вітями одному брату голову, а другому руку, такъ-що вже й робити не зможуть. Заплативъ імъ хозяинъ, що вони заробили,—отъ вони й рушили дальшъ. Идуть та йдуть кілька днівъ; що заробили, то й прохарчили, а Богъ усе-таки нічогисенько не дає, зновъ прийшлося шукать роботи, щобъ не опухнуть зъ голоду. Знайшли такого чоловіка, що найма викопать ёму па горі колодязь.

— А що, брате, — спитавъ старший меньшого: — згодимось; може, копаючи той колодязь, Богъ намъ поможе скарбъ викопать?

— Добре, — одказавъ меньший: — може, справді скарбъ ви-копаємо!

Копають брати тиждень, копають и другий,—нічого імъ Богъ не дає. Потопились сердешні,—робота, бачите, не аби-яка, про-копали широкий пласть глини и до каменюкъ докопались, а нема ни скарбу, ни води. Отъ вони бачать, що тутечки Богъ імъ нічогісенько не дасть, покинули роботу, и грошей за працю не взяли, та й помандровали собі дальшъ талану шукать. Идуть, та йдуть, дивлятця ажъ щось на дорозі лежить; надвечіръ, бачите, грошки посутеніло, такъ добре й не видно, що воно таке. Дуже брати зраділи: отъ, коли, думають, Богъ намъ посила щастя, певно се гроши. Притьма кинулись, зиркъ,—ажъ то лежить чоловікъ, облитий кровью, ще й теплий, не захоловувъ, зъ перерізаною горлянкою и ніжъ у-груди застромлено. Стоять брати якъ опарені, не знають що імъ на світі робить; коли чують щось торохтить, озирнулись, ажъ то тройкою біжить зъ письмоводителемъ комисаръ. Уздрівъ братівъ и мертве тіло,—зъ брички та до їхъ.

— А що ви тутечки робите сакі-такі, — гримнувъ: — чоловіка зарізали, розбишаки? А нуте-лишень зв'язжіть їхъ!

Вискочили зъ брички письмоводитель и підводчикъ, не дали братамъ и слова промовить, та вони й не боронились: сь переляку якъ телепні стояли; скрутили імъ назадъ руки, поклали у брич-

ку якъ дрова, и помчали. Привезли у гóродъ, заразъ заперли бідолахъ въ острогъ, та й почали писать слідство. Писали місяць, и другий, и третій: папіру, бачите, до-чорта по судахъ; все роспитують братівъ та випитують, и що вони судейськимъ не кажусь, не ймуть імъ віри, бо, бачите, на вчинку їхъ захопили, та ще й, на лихо собі, ни якого билета, ни виду зъ собою не взяли.

Тимъ-часомъ, дурень господарує собі и чекає своїхъ братівъ; бачить що вони довго не вертаютьця, та й подумавъ, чи не трапилась імъ яка халена; запрягъ коня, та й поїхавъ шукать їхъ по світу. Заразъ-таки напавъ на слідъ, та й вислідивъ, якъ сами знаєте, у острозі. Батечки, ледві пізнавъ дурень своїхъ братівъ, такъ вони змарніли сидючи въ неволі, въ кайданахъ, та ще й міжъ злодіяками и розбишаками.

— За щó се васъ, — спитавъ дурень, — сюди запроторили? щó ви таке зробили?

Росказали брати дурню усе що зъ ними зкоілось: якъ вони шукали собі талану, дожидаючи поки імъ Богъ дасть, та знайшли одну напастъ, и ажъ до нігъ ёму кланялись, та просили, щобъ вінъ за нихъ заступився и вирятовавъ. Оттаке-то на світі діетця: якъ припаде лихо, то й дурню вклонися. Пішовъ дурень до судді та й пита:

— За що ви держите у острозі моихъ братівъ? Кому вони яку кривду зробили? вони жъ дурні...

— Э, розкажуй, — одказавъ суддя: — не похожи вони на дурнівъ!... Зарізали вони чоловіка, на самому вчинку ихъ захопили.

— Хто жъ бачивъ, якъ вони різали того чоловіка, та й на щó бъ, питаюсь?

— Якъ на що? щобъ ограбить!

— На що жъ імъ чуже грабовать, коли вони и свою худобу мині віддали? кажу жъ вамъ, що вони дурні!

— Якъ віддали свою худобу?—хутко спитавъ суддя:— може ти брешешъ?

— Та я,—каже дурень,—ледве правду розкажу, а тобъ ще мині брехать! коли не ймете віри, пошліть якого небудь судейського у нашъ хутіръ,—нехай роспита: сами тогді побачите, щó не брешу.

Послухали дурня и послали судейского у тей хутіръ, де жи-

ли брати: навели, якъ кажуть, ту справку, такъ воно й вийшло якъ дурень казавъ; а тутъ ще витрусивъ дурень де-що зъ капшука, та й визволивъ своїхъ братівъ. Привізъ їхъ до-дому та й каже:

— Беріть собі, братіки, мою п свою худобу, п господаруйте: нехай вамъ Богъ помагає; а я піду собі по світу,—може мене Богъ не покине, якъ п досі не покидавъ!

Попрощались брати зъ дурнемъ п стали господарёвать. Усёго доволі: п хліба, п грошей, п скотини, отъ вони, неначе пани, сидять собі згорнувши ручки, та нічого й не дбають. Хіба, якъ обридне їмъ оттакъ сидіть, то вони підуть у шинокъ погулять, або запросять до себе у гості добрихъ людей, та й бенкетують зъ ними. Минувъ рікъ, минувъ п другий; розледащились брати такъ, що важко вже їмъ, не тільки, за косу або за ційъ узятись, вже важко їмъ п хату вимести п скотину въ поле вигнать, все наймити роблять, а вони гуляють собі та людей частують. На третій рікъ, покаравъ Господь людей превеликою засухою: хліба не вродило, п насіння не вернулось; паша вигоріла до корня; всі родники, ставки, колодязі висушило до каплі, такъ що й скотина безъ паши п водопою вся повиздыхала. Які zostавались у братівъ грошенята, потратили на хлібъ, а тутъ ще, якъ на те, сказано, «одна біда не ходить, а съ дітками», у ночі, въ превеликий вітеръ, загорілась невеличка халабудка, то одъ тиі халабудки спалився п весь хутіръ. Брати повискакували зъ хати въ одніхъ тільки сорочкахъ, п zostались на світі безъ копійчини, одежинки п шматка хліба. Згородили бідолахи собі край-дороги курінь, та й сидять: хто їде, кине їмъ шматокъ хліба то й зсідять, а не кине то й такъ голодують. Разъ, якъ такъ вони сиділи, дивляця — їде якийсь павокъ, чи купецъ, въ бричці, у-три-конь, добре убранний у синій чуйці, кримськихъ смушківъ шапка. Тільки побачивъ братівъ, за разъ гукнувъ на машталіра, щобъ зупинивъ коней.

— Що ви тутъ, люде добрі, робите? — спитавъ вінъ братівъ.

— Якъ бачишъ, добродію, — кажуть брати, низенько вклонившись: — погоріли! нема у насъ ни хати, ни одежи, ни шматка хліба, а колись були п заможними хазяїнами.

— А глянте на мене, — каже павокъ: — чи не пізнаєте, хто я такий?

Глянули брати, зъ місця схопились и въ одинъ голосъ крикнули: — Дурень, дурень! — та до ёго, хапають за руки, цілують, та слезами обливають: — братіку нашъ, — кажуть, — вирятуй насъ, не дай намъ отутечки на распутті загинуть.

— Ну, брати мої милі, брати мої любіи, — каже дурень: — якъ бачу, ви таки розумні, що сами не придбаєте собі, и таки дурні, що й Богъ вамъ не дає: такъ сідайте жъ, поїдьмо до мене, я васъ буду годовать и зодягати!

Тамъ и теперечки у дурня живуть, хлібъ жують и постоломъ добро возять.

Олекса Стороженко.

БАЙКИ.

I.

МИША Й ПАЦЮКЪ.

— Добрий-вечірѣ, сусіде мій!

Чи всі ви живі та здорові?.. —

Мовляла Миша Пацюкові.

»Та ще...« Пацюкъ мовляє їй.

— А я се, — каже, — прилинула,

Щобъ розказать тобі, що чула,

Щобъ ти радівъ, якъ я, та знавъ:

Левъ, кажуть би, котá піймавъ...

»Якого?«

— Катюгу нашого рудого,

Що намъ просвітку не дававъ.

»Гай-гай!« Пацюкъ мовля: »радénька,

Якъ кажуть, що дурнénька!

Що зътого, що піймавъ?...

Якъ дійдетця у їхъ до чо́го —

Не ба́чить Ле́ва намъ живо́го!

Бо зна́єшъ, що́ за звірѣ той кіть!«

Отта́къ, якъ хт́о ко́го бо́їтця,

То й д́умає, що́ на то́го весь сві́тъ

Та́къ бу́де, якъ и вінѣ, диві́тьця.

II.

ВІВЧАРЬ.

Бувъ на селі Вівчарѣ Тарасъ:

Вінъ пановихъ овечокъ пасъ.

Ставъ мій Тарась чогось журитись:

Сидить, головоньку схиливъ,

А панові боїтця похвалитись —

Щобъ панъ не бивъ...

»Чого ти, брате, світомъ нудишъ?»

Питаютьця ёго.

— Охъ, братця! лишенька мого

Аби-якъ не відбудешъ... —

Отъ, ставъ хвалитись вінъ, що ё въ болоті Вовкъ

И, на-лихо ёму, хапає овечокъ...

»Що-жъ, брате, будемо робити?

Ще й не такé намъ дiе Вовкъ...

А панъ за-віщо буде бити?...»

Гуртомъ вони до пана всі пішли,

Усе по-правді розказали;

Звелівъ їмъ панъ, щобъ Вовка стерегли

И, коли можна, щобъ піймали.

Пилують Вовчика; нема-коли й заснуть,

А Вовка щось нема й не чуть...

Чого жъ се такъ, що у Тараса часомъ

Буває добрий борщъ изъ м'ясомъ

Та зъ начинкою пирожки?

Дурні дядьки,

Ні одинъ зъ васъ не розчовпає!..

Який тамъ въ-біса звірь!

На Вовка тільки поговоръ,

А овечокъ Тарась хапає! ..

III.

ЛЯЦІ.

Въ гаю, у пана, бувъ ставокъ;

Вода якъ скло; на дні пісокъ;

Кругомъ цвіли волоськи та васильки;

Чірвоная калина тамъ росла;

Підъ гаємъ пасіка була, —

Ну, рай та й тільки!

Въ ставу́ було чи-ма́ленько Лящівъ;
Ніхто́ їх не ловівъ
Ні во́локомъ, ні въяті́рями.
Житте́ Лящамъ,
Мовъ тимъ панамъ! —
Гуляють — ляпають хвостами...

При́хавъ разъ зъ сусідомъ панъ у гай
И шукъ звелівъ у ставъ понапускати.

»На-біса шукъ пускаєшъ, пане-брате?»

Озвавъ сусідъ: »ось, потривай,

Якъ тимъ напкóдишъ:

Усіхъ Лящівъ позвóдишъ, —

Іхъ шу́ки зайдять...«

»Дарёмна річъ!« хазяїнъ ставъ казати

(Та й усміхнувся після того...):

«Жалкю́ю, чомъ давнішъ не звівъ...

А ти-жъ, сусіде, чувъ одъ ко́го,

Що я охочий до Лящівъ!...«

Л. Глібовъ.